

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra ekonomiky

Bakalářská práce

Sociální zemědělství v ČR

Štěpán Buchal

© 2018 ČZU v Praze

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Štěpán Buchal

Provoz a ekonomika

Název práce

Sociální zemědělství v ČR

Název anglicky

Social farming in Czech Republic

Cíle práce

Hlavním cílem bakalářské práce je zjistit, jaké jsou v České republice současné podmínky pro obce a zemědělce pro implementaci konceptu sociálního zemědělství do struktury jejich aktivit.

Vedlejšími cíli je:

1. vymezit pojem sociálního zemědělství, popsat jeho vznik a vývoj na území České republiky,
2. popsat cíle a přínosy sociálního zemědělství,
3. nalézt možné zdroje financování, které mohou poskytovatelé sociálních služeb a zemědělci pro realizaci konceptu využívat.

Metodika

Předmětem teoretické části je charakteristika sociálního zemědělství v ČR a deskripce jeho vzniku, vývoje, uplatnění a nalezení možných zdrojů financování.

Předmětem praktické části je analýza zdrojů financování sociálního zemědělství.

Použité metody: analýza, syntéza, explanace, dedukce.

Doporučený rozsah práce

30 – 40 stran

Klíčová slova

Sociální zemědělství, multifunkční zemědělství, green care, sociální služby, zdroje financování, SWOT analýza

Doporučené zdroje informací

- BUIST Y., 2016: Connect, Prioritise and Promote; A comparative research into the development of care farming in different countries from the transition perspective, Wageningen University and Research Center, HSO-70324. Dostupné z: 1url.cz/jtb5a
- COFINI F., 2013-2014: Social farming practices in developing countries: gender and other implications. Ghent University (Belgium), Agrocampus Ovest (France), Humboldt University of Berlin (Germany), Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovakia) and University of Pisa (Italy) in collaboration with Wageningen University (The Netherlands). 93 s. ISBN – thesis. Dostupné z: http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/166/754/RUG01-002166754_2014_0001_AC.pdf
- DI IACOVO F., a O'CONNOR D. (eds.), 2009: Supporting policies for Social Farming in Europe: Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas [online]. Regione Toscana: Press Service srl, Sesto Fiorentino (FI). ISBN 978-88-8295-107-8 [cit. 2016-04-27]. Dostupné z: <http://www.umb.no/statisk/greencare/sofarbookpart1.pdf>
- CHOVANEK T. a kol. (Lacko-Bartošová M., Moudrý J., Ujj A., Senni S., Signoriello I. Steininger B., Rose K.), 2016: Sociální zemědělství v evropských zemích, 1. vydání, MZe, s. 64. ISBN 978-80-7434-314-8
- CHOVANEK T., HUDCOVÁ E. a MOUDRÝ J., 2015: Sociální zemědělství – představení konceptu: Dokument zpracovaný v rámci Pracovní komise sociálního zemědělství při Ministerstvu zemědělství [online]. Praha: Ministerstvo zemědělství. 2015, s. 18. ISBN 978-80-7434-213-4 [cit. 2016-04-27] Dostupné z: <http://www.socialni-zemedelstvi.cz/www/soczem/fs/socialni-zemedelstvi.pdf>
- CHOVANEK T., HUDCOVÁ E., MOUDRÝ J., 2015: Sociální zemědělství – představení konceptu, [online]. Praha: Ministerstvo zemědělství. 2015, s. 18. ISBN 978-80-7434-213-4
- MAJEROVÁ V. a kolektiv, 2000: Sociologie venkova a zemědělství: čtvrté, přepracované. 1. dotisk. Praha: ČZU v Praze PEF – CREDIT Praha, 2003. 254 s. ISBN 80-213-0651-3
- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČESKÉ REPUBLIKY, 2004, Průvodce fondy Evropské unie, Vydal: Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky
- MOUDRÝ J., CHOVANEK T. a HUDCOVÁ E., 2015: Možnosti využití konceptu sociálního zemědělství v politikách sociálního začleňování ve venkovském prostředí [online]. Praha: Agentura pro sociální začleňování, Úřad vlády ČR [cit. 2016-03-30]
- TOMŠÍK K., 2016: Evropská integrace a environmentální ekonomika, skriptá, 9. vydání, ČZU, Praha, ISBN: 978-80-213-2661-3.

Předběžný termín obhajoby

2017/18 LS – PEF

Vedoucí práce

Ing. Ivana Brožová, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra ekonomiky

Elektronicky schváleno dne 22. 2. 2018

prof. Ing. Miroslav Svatoš, CSc.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 22. 2. 2018

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 14. 03. 2018

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Sociální zemědělství v ČR" jsem vypracoval samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autor uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne _____

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval paní doktorce Ivaně Brožové za důsledné vedení, za příjemnou spolupráci a v neposlední řadě za neskutečnou trpělivost. Dále chci poděkovat Lukášovi Buchalovi za kontrolu textu a za pomoc při psaní anglického abstraktu. Dále děkuji svým rodičům a mé přítelkyni Kačce za jejich psychickou podporu a motivaci.

Sociální zemědělství v ČR

Abstrakt

Tato bakalářská práce nabízí úvod do problematiky sociálního zemědělství, vymezuje tento pojem, popisuje jeho teoretická východiska, cíle, aktéry, cílové skupiny a jeho přínosy pro společnost. Poté je popsán vznik a vývoj konceptu v Evropě a následně na území ČR. Pro srovnání jsou stručně charakterizovány zásadní události pro koncept ve vybraných evropských zemích. Následně je popsán potenciál rozvoje konceptu v podmínkách ČR. Poté jsou pro příklad popsány aktivity vybraných sociálních farem. Závěrem teoretické části je výčet institucí, které mají vliv na tvorbu právního rámce konceptu v ČR. Praktická část charakterizuje evropské a české zdroje financování konceptu a je doplněna SWOT analýzou.

V řešení praktické části bylo při vyhledávání informací využito analytického postupu. Data a informace byly čerpány převážně na základě internetové literatury, prostřednictvím které bylo možné nalézt všechny podstatné literární zdroje a dokumenty.

Provedenou analýzou byly nalezeny možné zdroje financování sociálního zemědělství v ČR. Současně byly nalezeny vazby, které propojují vnitrostátní dotační politiku ČR s EU.

Výsledky této práce mohou posloužit poskytovatelům sociálních služeb nebo zemědělcům, kteří uvažují o zařazení konceptu do struktury svých aktivit, anebo již tyto aktivity uskutečňují.

Klíčová slova: Sociální zemědělství, multifunkční zemědělství, green care, sociální služby, zdroje financování, SWOT analýza

Social farming in Czech Republic

Abstract

This bachelor thesis offers an introduction to social farming problematics, defines the concept of it and describes its theoretical base, goals, actors, targeted groups plus its benefits for the society. Furthermore, there is described a formation of the concept in Europe and followingly in the Czech Republic. In comparison, there are also some vital events characterized in pre-selected European countries in relation. Moreover the potential of the concept-development under the conditions in Czech is defined. Some examples of related activities in terms of social farms are to be stated. In conclusion, a number of institutions influencing the creation of legal design of the concept in the Czech Republic is recognized.

The practical part helps to understand the European and Czech funding system regarding social farming, additionally underlined with a SWOT Analysis.

When striving for a solution, an analytical approach has been selected in search for the information. All the data and information have been gathered predominantly with a use of the on-line resources through which, all the substantial sources and documents could be found. Using the analysis, the potential financial resources could be identified for the concept in Czech. Simultaneously, connections amongst the domestic politics of the Czech funding and the European one were discovered.

This is designed for people utilizing social services, farmers who consider applying the concept on their own practices and activities or for the current users/farmers. Moreover, the paper contributes to better understand the concept of social farming.

Key words: Social farming, multifunctional farming, green care, social services, funds and resources, SWOT analysis

Obsah

1 Úvod.....	14
2 Cíle práce a metodika	15
3 Teoretická východiska	16
3.1 Sociální ekonomika a sociální podnikání.....	16
3.2 Sociální zemědělství.....	18
3.2.1 Cíle sociálního zemědělství	21
3.2.2 Hlavní aktéři sociálního zemědělství.....	24
3.2.3 Cílové skupiny sociálního zemědělství.....	26
3.2.4 Přínosy sociálního zemědělství.....	28
3.3 Vznik a vývoj sociálního zemědělství.....	29
3.3.1 Sociální zemědělství v Evropě.....	31
3.3.2 Vznik a vývoj sociálního zemědělství v ČR.....	34
3.3.3 Potenciál sociálního zemědělství v ČR.....	35
3.3.4 Sociální farmy v ČR	37
3.4 Právní úprava sociálního zemědělství v ČR.....	39
4 Analýza zdrojů financování sociálního zemědělství v ČR.....	43
4.1 Evropské zdroje financování sociálního zemědělství v ČR.....	43
4.1.1 Evropské strukturální a investiční fondy 2014-2020.....	43
4.2 České zdroje financování sociálního zemědělství v ČR	51
4.2.1 Národní operační programy ČR.....	51
4.2.2 Podpůrný a garanční rolnický a lesnický fond, a.s. (PGRLF)	57
4.3 SWOT analýza zdrojů financování sociálního zemědělství v ČR	59
5 Závěr.....	64
Seznam použitých zdrojů	67
5.1.1 Zahraniční literatura.....	67
5.1.2 Česká literatura	67
5.1.3 Internetové zdroje	68

Seznam grafů

Graf 1 – Komparace struktur fondů ČR v mld. eur	45
---	----

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Tematické cíle ČR – Priority financování v období 2014-2020	46
Tabulka 2 – Národní operační programy ČR pro období 2014-2020	50
Tabulka 3 – Shrnutí finančních zdrojů z Evropských strukturálních a investičních fondů	56
Tabulka 4 – SWOT analýza zdrojů financování sociálního zemědělství v ČR	59

Seznam schémat

Schéma 1 – Aktivity sociálního zemědělství	21
--	----

Seznam použitých zkratk

CLLD	Komunitně vedený místní rozvoj,
ČR	Česká Republika
DT	Dotační titul
EFRR	Evropský fond pro regionální rozvoj
EGAP	Exportní garanční a pojišťovací společnost
EHSV	Evropský hospodářský a sociální výbor
EK	Evropská komise
ENRF	Evropský námořní a rybářský fond
EP	Evropský parlament
ESF	Evropský sociální fond
ESZ	Evropská strategie zaměstnanosti
ESIF	Evropské strukturální a investiční fondy
EU	Evropská unie
EVVO	Environmentální výchova, vzdělávání a osvěta
EZFRV	Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova
FS	Fond soudržnosti
HSS	Hospodářská a sociální soudržnost
IOP	Integrovaný operační program
IROP	Integrovaný regionální operační program

MAS	Místní akční skupiny
MD	Ministerstvo dopravy ČR
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj ČR
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR
MZe	Ministerstvo zemědělství ČR
MŽP	Ministerstvo životního prostředí ČR
NNO	Nestátní neziskové organizace
NOK	Národní orgán pro koordinaci
NS MAS	Národní síť Místních akčních skupin
MHMP	Magistrát hlavního města Prahy
MPO	Ministerstvo průmyslu a obchodu
OP	Operační program
OP D	Operační program Doprava
OP LZZ	Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost
OP PIK	Operační program Podnikání a inovace pro konkurenceschopnost
OP PPR	Operační program Praha – pól růstu
OP R	Operační program Rybářství
OP TP	Operační program Technická pomoc
OP VVV	Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání
OP Z	Operační program Zaměstnanost
OP ŽP	Operační program Životní prostředí
PGRLF, a.s.	Podpůrný a garanční rolnický a lesnický fond, a.s.
PRV	Program rozvoje venkova
SVL	Společnost všeobecného lékařství
SZIF	Státní zemědělský a intervenční fond
VOŠ JABOK	Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická
WWOOF	World Wide Opportunities on Organic Farms

1 Úvod

Sociální zemědělství je poměrně nově působící koncept, který byl vyčleněn jako samostatný pojem na základě potřeby vymezení aktivit pro integraci krátkodobě nebo trvale znevýhodněných skupin osob do společnosti prostřednictvím zemědělských aktivit. Problematika byla podnícena existencí osob, jež jsou ohroženi sociální exkluzí, ať už z důvodu různého zdravotního, duševního nebo fyzického poškození, nebo dlouhodobou nezaměstnaností. Tito lidé ztrácí kontakt s lidmi a jsou ohroženi sociální exkluzí. Prostřednictvím koncepčních aktivit mají tyto osoby příležitost nalézt nové uplatnění na trhu práce. Aktivit mají terapeutický, rehabilitační, relaxační, preventivní, péčový a resocializační charakter. Zemědělské aktivity aktivizují a rozvíjejí jedincův pocit seberealizace a sebeúcty a prostřednictvím styku s přirozeným prostředím se obnovují pracovní návyky. Na zemědělských farmách jsou zdrojem stimulů a radosti především rostliny a zvířata. Pracovní činnosti jsou uskutečňovány v kolektivním prostředí, kde pacienti navazují neformální vztahy s ostatními lidmi a rozvíjí tak své sociální dovednosti, které vedou k cílenému sociálnímu začleňování.

Pojem sociální zemědělství je v západní Evropě znám jak po teoretické, tak po praktické stránce již několik desítek let. V České republice je problematika sociálního zemědělství teprve v ranném stádiu. Přesto je na území ČR posledních cca 10 let zachycena významná aktivita mnoha různých aktérů. Koncept je podporován jak po finanční stránce, tak prostřednictvím jiných typů podpor např. dobrovolnických. Snaha o šíření povědomí o sociálním zemědělství je úspěšná jak ve všeobecné rovině, tak u odborníků, zemědělců či poskytovatelů sociálních služeb. Koncept rozšiřuje mimoprodukční funkci zemědělství v oblasti solidární ekonomiky a sociálního podnikání. Rámcové aktivity umožňují zemědělským podnikům rozšířit strukturu jejich aktivit a tím tak získat i šanci na získání dotace. Výhodou konceptu jsou jeho možnosti aplikace, které sahají téměř do jakékoliv činnosti spjaté se zemědělstvím. Díky širokému poli působnosti má sociální zemědělství velký potenciál rozvoje.

Předmětem bakalářské práce je vymezení aktivity sociálního zemědělství a zjistit, jaké existují současné podmínky pro jeho rozvoj na území ČR. Dále jsou popsány hlavní cíle, přínosy a zdroje financování konceptu, které mohou zemědělci a poskytovatelé sociálních služeb využít.

2 Cíle práce a metodika

Cíle práce

Hlavním cílem práce je vymezit pojem sociální zemědělství, popsat jeho vznik a vývoj na území České republiky. Vedlejším cílem je popsat současné podmínky pro implementaci sociálního zemědělství, které mají vliv na potenciální aktéry při jejich rozhodování o zařazení konceptu do struktury svých aktivit. Cílem praktické části bakalářské práce je nalézt možné zdroje financování sociálního zemědělství v ČR, které mohou poskytovatelé sociálních služeb a zemědělci pro realizaci konceptu využívat. Dalším vedlejším cílem je doplnit tuto analýzu o dosavadní zkušenosti farem s čerpáním finančních zdrojů pomocí SWOT analýzy.

Metodika

Předmětem teoretické části je vymezení a charakteristika pojmu sociální zemědělství. Prostřednictvím explanace teoretických východisek sociální ekonomiky a sociálního podnikání je snáze proniknuto do problematiky sociálního zemědělství. Následně jsou vymezeny cíle konceptu v ČR a jsou porovnány s cíli aktérů ve Velké Británii. Dále je učiněna deskripce vzniku a vývoje konceptu na území Evropy a ČR.

Předmětem praktické části je analýza zdrojů financování sociálního zemědělství v ČR. Postupně je použit rozklad celku – Evropských strukturálních a investičních fondů – na jednotlivé fondy a jimi financované nástroje dotační politiky EU a ČR. V této části práce je užito komparace mezi předchozím a současným operačním obdobím Evropských strukturálních a investičních fondů.

V závěru práce je u celkového zhodnocení výsledků použita dedukce k ucelení problematiky finančních zdrojů sociálního zemědělství v ČR prostřednictvím SWOT analýzy.

3 Teoretická východiska

3.1 Sociální ekonomika a sociální podnikání

Sociální ekonomika (někdy též solidární ekonomika) zaštiťuje pojem sociální podnikání. Sociální ekonomika vytváří alternativní přístupy k ekonomii. První zmínka o sociální ekonomice se objevila ve veřejné diskuzi v Paříži v roce 1967 a již v 80. letech 20. století je pojem institucionalizován a deklarován v rámci Charty sociální ekonomiky. Česká republika byla první středoevropskou zemí, v níž se konala konference o sociální ekonomice. V sociální ekonomice se propojují dvě funkce.

1. Nabízet produkty a služby (tržní rozměr).
2. Vytváření sociálních vazeb a posilování solidarity ve společnosti (sociální, občanský rozměr).

Na stránkách sociálního podnikání expertní výbor TESSEA (tessea.cz, 2018) definuje sociální podnikání jako podnikatelské aktivity prospívající společnosti a životnímu prostředí. Sociální podnikání často vytváří pracovní příležitosti pro osoby se zdravotním, sociálním nebo kulturním znevýhodněním a hraje důležitou roli v oblastním rozvoji. Pro tento typ podnikání je typické, že zisk z prodejní činnosti je použit především pro další rozvoj podniku. Na stejné úrovni je prioritou zvyšovat veřejný prospěch. Mezi hlavní oblasti činnosti sociálního podnikání patří:

1. pracovní integrace (vytváření pracovních míst, integrace nezaměstnaných);
2. osobní služby (podpora znevýhodněných lidí a seniorů, vzdělávání dětí);
3. místní rozvoj (ve venkovských oblastech a oblastech, které jsou nějakým způsobem znevýhodněné, odlehlé, podpora místního rozvoje).

Aby byl podnik sociálním podnikem, musí se jeho činnosti řídit 4 základními pravidly.

Těmito pravidly jsou:

- a. veřejně prospěšný cíl;
- b. reinvestice zisku zpět nebo do komunity;
- c. zapojování zaměstnanců do rozhodování;
- d. spolupráce s místní komunitou.

Tato pravidla musejí být dodržována a musejí být řízena základními principy sociální ekonomiky. Těmito principy jsou:

1. Sociální prospěch – provozování aktivit prospívajících společnosti či specifické skupině, účast zaměstnanců a členů na směřování podniku.
2. Ekonomický prospěch – případný zisk používán přednostně pro rozvoj sociálního podniku, trend směrem k placené práci, soustavná činnost, schopnost zvládat ekonomická rizika.
3. Environmentální a místní prospěch – přednostní uspokojování potřeb místní komunity a místní poptávky, využívání přednostně místních zdrojů, spolupráce s místními aktéry, zohledňování environmentálních aspektů výroby i spotřeby.

Z hlavních činností, které se řídí základními pravidly a principy sociálního podnikání je vytvořena definice sociálního podniku.

„Sociálním podnikem se rozumí „subjekt sociálního podnikání“, tj. právnická osoba založená dle soukromého práva nebo její součást nebo fyzická osoba, která splňuje principy sociálního podniku. Sociální podnik naplňuje veřejně prospěšný cíl, který je formulován v zakládacích dokumentech. Vzniká a rozvíjí se na konceptu tzv. trojího prospěchu – ekonomického, sociálního a environmentálního.“

(ceske-socialni-podnikani.cz, 2011). V rámci sociálního podnikání se odlišují dva základní typy sociálních podniků. Typologie je následující:

1. Sociální podnik – provozuje aktivity, které jsou prospěšné společnosti nebo skupině znevýhodněných lidí.
2. Integrační sociální podnik – zaměstnává osoby, jakkoliv znevýhodněné na trhu práce.

Pro odlišení je uvedena definice integračního sociálního podniku.

„Integračním sociálním podnikem se rozumí „subjekt sociálního podnikání“, tj. právnická osoba založená dle soukromého práva nebo fyzická osoba, která splňuje principy integračního sociálního podniku. Integrační sociální podnik naplňuje veřejně prospěšný cíl, kterým je zaměstnávání a sociální začleňování osob znevýhodněných na trhu práce, a tento cíl je formulován v zakládajících dokumentech. Vzniká a rozvíjí se na konceptu tzv. trojího prospěchu – ekonomického, sociálního a environmentálního.“

(ceske-socialni-podnikani.cz, 2011). Pro účely výzev podpory sociálního podnikání používá MPSV¹ tabulku indikátorů integračního sociálního podniku (též TESSEA vyčleňuje tyto indikátory, které určují sociální podnik). Tabulka vytvořena MPSV slouží

¹ MPSV = Ministerstvo práce a sociálních věcí

k zadávání výzev a při kontrole jejich naplňování. Při splnění podmínek uvedených v jednotlivých výzvách je možné využít finanční podpory, kterou poskytuje dotační program OP Zaměstnanost 2014-2020 ve výzvě Podpora sociálního podnikání.

Hlavními aktéry v oblasti sociálního podnikání jsou:

- TESSEA ČR, z.s. (nestátní nezisková organizace) – je organizace, která přispívá k rozvoji sociálního zemědělství v ČR formou prosazování zájmů a jeho prezentace navenek. TESSEA spolupracuje se státními regiony a zastřešuje všechny sociální podniky v ČR. Organizace poskytuje aktuální informace o sociálním podnikání v ČR i v zahraničí.
- P3 – People planet, Profit o.p.s. – administruje největší zdroj informací o sociálním podnikání v ČR. Dále poskytuje poradenství, konzultace a semináře.
- AREAviva, z.s. – Sdružení pro ekologii a zemědělství – Podporuje trvale udržitelné formy zemědělství (především ekologické) a rozvoj venkova. Je členem mezinárodního systému výměny dobrovolníků na ekologických farmách WWOOF². Realizuje projekty zaměřené na multifunkční a sociální zemědělství.

Dalšími významnými aktéry jsou např. SOCIAL ADVISORY, s.r.o., církve, státní úřady a instituce anebo organizace a sítě podporující sociální zemědělství v ČR (Pracovní komise sociálního zemědělství, Celostátní síť pro venkov, Místní akční skupiny (MAS) a Národní síť místních akčních skupin (NS MAS). Sociální podnikání je základním stavebním kamenem především pro ekonomické činnosti sociálních farem. Sociální zemědělství je uplatňováno především formou vykonávání aktivit sociálního podnikání. Právě zemědělské odvětví je vhodné pro realizaci projektů sociálního podnikání ve venkovských oblastech.

3.2 Sociální zemědělství

Zemědělství je zdrojem práce a redukuje nezaměstnanost, a tím reguluje chudobu venkovské populace (prvovýroba, agroturistika a další činnosti). Jeho aktivity mají jak produkční, tak mimoprodukční úlohu. Poskytování sociálních služeb v zemědělství je jednou z mimoprodukčních úloh zemědělství. Při spojení zemědělského a sociálního sektoru vznikl pojem sociální zemědělství. Sociální zemědělství vzniklo jako „nástroj“ sociální ekonomiky, která reaguje na pravidelně se vyskytující nepříznivé situace v evropské i světové ekonomice zasahující do hospodářské situace v jednotlivých

² WWOOF = World Wide Opportunities on Organic Farms

regionech. Jako nástroj sociální ekonomiky má přispět ke zmírnění důsledků sociální exkluze a závislosti na nástrojích sociálního státu (zejména pasivního typu, redistribuuujících sociální dávky hmotného charakteru). Sociální politika se v tomto bodě protíná s regionální politikou za účelem podpory rozvoje venkova. České zdroje definují tento koncept v podstatě totožně, jako je definován v zahraničí, protože z něj vycházejí. V ČR termín sociální zemědělství běžně užívají hlavní aktéři v této oblasti a stal se plnohodnotným názvem.

„Sociální zemědělství je souhrn činností využívajících zemědělské zdroje, rostlinné i živočišné, za účelem tvorby odpovídajícího prostředí pro různé zdravotně nebo sociálně znevýhodněné osoby a širokou veřejnost s cílem poskytovat jim možnost pracovního uplatnění, napomáhat jejich integraci do společnosti nebo prostřednictvím vzdělávání a volnočasových aktivit přispívat k jejich vztahu k venkovu a přírodě. V tomto smyslu se jedná o to, aby byly v rámci zemědělského podniku nebo zemědělských činností vytvořeny podmínky, jež umožní zapojení osob se specifickými potřebami do běžných zemědělských činností s cílem zajistit jejich rozvoj a podporu a zlepšit jejich blahobyt.“
(socialni-zemedelstvi.eu, 2016).

Tato definice plnohodnotně zachycuje všechny podstatné aspekty rámce sociálního zemědělství. V následující citaci je doplněna rozmanitá působnost konceptu.

„Sociální zemědělství, ekvivalent anglických termínů Social Farming, Green Care Farming, Farming for Health, Social Agriculture, Farming Therapy, má mezi dalšími nástroji Green care výlučné postavení, protože v sobě může vzhledem ke své komplexitě zahrnovat terapeutické, rehabilitační, relaxační, preventivní, péčové, resocializační pracovní komponenty, na něž jsou jednotlivě zacílené ostatní činnosti Green Care.“
(Chovanec, Hudcová, Moudrý, 2016, s. 4).

Sociální zemědělství, stejně jako všechny pojmy, má svou podstatu ve více definicích.

Ze všech různých definic je patrné, že koncept má široké pole působnosti. Neohraničenost a neurčitost ponechává konceptu široký prostor pro uplatnění jeho aktivit v zemědělství. V ČR je snaha systematicky analyzovat situaci sociálního zemědělství společně se sociálním podnikáním. Ve státních strategiích ale pojem není vymezen a ani právně definován. Téma se stalo ohniskem mnoha mezinárodních projektů a bylo na něj zpracováno několik studií a akademických prací.

Základním východiskem pro stanovení definice sociálního zemědělství může být definice navrhovaná Evropským hospodářským a sociálním výborem s následující úpravou:

„...inovativní přístup sdružující dva koncepty: multifunkční zemědělství, sociální služby/zdravotní péči na místní úrovni. Na straně jedné úzce souvisí s multifunkční povahou zemědělství a plně zapadá do konceptu rozvoje venkova, jelikož umožňuje zemědělcům diverzifikaci jejich příjmů. Na straně druhé je prospěšné pro společnost, jelikož poskytuje sociální služby a zlepšuje stávající služby ve prospěch obyvatel venkovských oblastí prostřednictvím využívání zemědělských a venkovských zdrojů v širokém slova smyslu.“ (Stanovisko EHSV³ ze dne 22. 11. 2012).

Vztah venkova a zemědělství je v evropském kontextu sociálního podnikání nazýván „social farming“. Další různá vymezení pojmu sociálního zemědělství vychází z pojmů s ním bezprostředně souvisejících nebo překrývajících se. Např., pojem green care, který vymezují ve svém díle Chovanec a kol. (2015), překrývá svou působností široké spektrum téměř jakýchkoli antropogenních činností, jež jsou založeny na vzájemné interakci člověka a přírody za účelem dosažení lidského blaha. Tyto činnosti mají terapeutické, pedagogické, vzdělávací, relaxační, sociálně inkluzivní, pracovní funkce, mohou se odehrávat téměř kdekoli a jakýmkoli způsobem. Jejich neodmyslitelným prvkem však je lidský kontakt s přírodou a jejich pozitivní účinky na kvalitu lidského života. Tyto činnosti jsou zároveň strukturovány, plánovány a dokumentovány. S pojmem green care, také úzce souvisí pojem well-being. Pojem překládaný jako „pocit pohody“, má uplatnění u veškerých činností vykonávaných pod záštitou green care. Koncept rozvíjí sociální funkci mimoprodukčního zemědělství. Tato funkce přispívá k trvale udržitelnému rozvoji v oblastech (regionech, státech), které je uplatňují. Tomšík (2006) ve své definici trvale udržitelného rozvoje člení trvale udržitelný rozvoj na tři podstatné složky, které ho tvoří.

„Udržitelný rozvoj neznamená pouze ohled na přírodní prostředí, koncepce udržitelného rozvoje je podmiňována souhrou tří aspektů: ekonomického (včetně vědeckotechnického rozvoje), environmentálního a sociálního“ (Tomšík, 2006, s. 77).

Alternativní přístupy k zemědělství se sociálním zemědělstvím velmi úzce souvisí. Díky nim má i větší šanci na uplatnění, protože v moderní společnosti se tyto „zdravější“ přístupy uplatňují čím dál více. Jedná se např. o ekologické zemědělství, které ve svém díle interpretují Urban a Šarapatka (2003). Ekologické zemědělství, jehož rozvoj byl motivován mimo jiné, hlavně negativy zprůmyslněného zemědělství, které přírodu nadmíru zatěžovalo, snižovalo kvalitu potravin a ohrožovalo sociální jistotu rolníků a zdraví

³ EHSV = Evropský hospodářský a sociální výbor

populace. Ekologické zemědělství uplatňuje šetrné přístupy, které vyžadují jednodušší manuální práci, a tím vzniká prostor pro větší pracovní uplatnění cílových skupin sociálního zemědělství. Další alternativou je v současnosti biologicko-dynamické zemědělství, které zmiňují též autoři Urban a Šarapatka (2003). To je specifické tím, že zemědělský statek je chápán jako živý, do značné míry uzavřený organismus z důvodu uchování si vlastního zdraví. Po zemědělci se požaduje akceptovat a vyznávat přirozené rytmy přírodního dění. Každý zemědělec, který využívá principů bio-dynamického zemědělství, se věnuje jak rostlinné, tak živočišné produkci. Veškerá produkce statkových hnojiv funguje na přírodní bázi.

Sociální zemědělství zahrnuje širokou škálu aktivit. Tyto aktivity se dají začlenit do tří kategorií. Těmito kategoriemi jsou integrační zaměstnávání, sociální a terapeutické služby a vzdělávání a ostatní činnosti (viz. schéma 1).

„Farmy v ČR v současné době nabízí různé druhy služeb – integrační zaměstnávání, sociální služby a vzdělávací aktivity pro různé cílové skupiny.“ (Chovanec, 2016, s. 3).

Ve většině případů farmy diverzifikují své aktivity a umožňují uskutečňování všech tří kategorií aktivit.

Schéma 1 – Aktivity sociálního zemědělství

Zdroj: vlastní zpracování na základě díla Chovance (2016)

3.2.1 Cíle sociálního zemědělství

Cíle sociálního zemědělství vymezují autoři různě. Čeští autoři zdůrazňují základní principy a snaží se o právní vymezení konceptu na našem území. Naplňování jednotlivých cílů je doprovázeno tvorbou pozitivních externalit v přirozeném prostředí. Realizace aktivit

spadajících pod sociální zemědělství má různorodý charakter, ale aby mohly být vytyčené cíle splněny, je nutno zajistit přítomnost dvou prvků. Těmito prvky jsou:

1. aktivity s úzkou vazbou na zemědělské činnosti nebo zemědělský podnik;
2. účast osob, které mají dočasně nebo trvale specifické potřeby.

Hlavními cíli sociálního zemědělství v ČR dle českých autorů Chovance a kol. (2016) jsou:

1. Vytvářet sociální podporu v oblasti zemědělství.

Tato sociální podpora spočívá v podpoře komunitního rozvoje vesnic a měst a v udržitelnosti působení zemědělství. Zároveň je tato podpora chápána jako pomoc integrovat cílové skupiny do společnosti formou pracovního uplatnění a umožnit jim se realizovat. Vykonávané činnosti jsou svou povahou smysluplné a vedou k posílení osobnostních a profesních dovedností a schopností osob, zvyšují jejich nezávislost, odpovědnost a sociální postavení ve společnosti.

2. Vytváření nových pracovních míst.

Cílem tvorby nových pracovních míst je zabezpečit jejich „dostatečný“ počet. Tato pracovní místa mají připravit cílové skupiny osob na zaměstnání pomocí vhodných aktivizačních činností. Vytváření pracovních míst je financováno různými finančními příspěvky a podporami (např. příspěvky na mzdy, povinné plnění apod.), ale i nefinančními podporami (spolupráce s odborníky na zaměstnávání, identifikace specifických přístupů apod.). Realizované činnosti mají připravit cílové skupiny osob na vstup na běžný nebo chráněný trh práce. Tento cíl podporuje i soubor sociálních intervencí zaměřených na aktivizaci, sociální rehabilitaci apod., určených pro osoby, u kterých je možnost integrace na trh práce minimální a mají pouze terapeutický charakter. Jednou z variant pro realizaci sociálního zemědělství je zapojit cílené skupiny osob do komunitních a vzdělávacích činností v rámci měst a obcí. Tyto činnosti jsou buďto jednorázové, nebo i dlouhodobého charakteru. Jsou to aktivity podporující komunitu, rozvoj vlastních znalostí a vztah k venkovu a přírodě.

3. Vzdělávací aktivity

Cílem je podpořit vzdělávání na vysokých školách, základních i středních školách a současně i vzdělávat širokou veřejnost. U základních a středních škol a široké veřejnosti se vzdělávací aktivity uskutečňují jednorázovými návštěvami farem. Jedná se o programy, které jsou součástí základní environmentální výchovy, vzdělávání a osvěty. Na několika VŠ je snaha o implementaci předmětu Sociální zemědělství do výuky prostřednictvím tematických přednášek. Sociální zemědělství je zařazeno

jako jedno z témat do přednášek v rámci magisterského oboru „Agroekologie“ a bakalářských oborů „Trvale udržitelné systémy hospodaření v krajině a agropodnikání“ na Zemědělské fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Tam zároveň vzniká nový předmět „Social farming“ v rámci oboru „Multifunkční zemědělství“. V současné době se zpracovává také příprava akreditace bakalářského oboru „Sociální zemědělství“ (předpokládaná akreditace 2017/2018). Vznik oboru byl směřován k roku 2018. Dále v rámci vzdělávacích aktivit je připraven 24hodinový akreditovaný kurz pro sociální pracovníky a pracovníky v sociálních službách na VOŠ JABOK v Praze (od roku 2015), který probíhá již 3. rokem, vždy na jaře.

4. *Uskutečňovat různé druhy terapií a rehabilitací.*

Rehabilitace poskytuje dlouhodobou odbornou sociální péči a sociální služby, jež mají cílové skupiny osob připravit na zaměstnání. Těmito terapiemi jsou např. farmingterapie, hipoterapie, ergoterapie aj., určené pro široké spektrum osob se specifickými potřebami, a to za využití dostupných zemědělských zdrojů v daných lokalitách.

Pro srovnání jsou uvedeny cíle sociálního zemědělství, které uvádí zahraniční autoři v projektu „PROfessional and personal empowerment in social FARMing (PROFARM)“⁴ (2017). Tento projekt je fundován Evropskou komisí. Vytyčené cíle mají v tomto projektu zajistit výstavbu vzájemné spolupráce zemědělců mezi sebou a vytvořit pomocí centrální komunikace a dalších podpůrných složek pro koncept stabilní základnu.

Těmito cíli jsou:

- Uznávání přidané hodnoty sociálního zemědělství pro společnost;
- Vytváření transparentnosti v právním rámci;
- Podporovat komunikaci a výměnu zkušeností;
- Vytvoření centrální sítě a poradenské služby s koordinačními povinnostmi;
- Propagace příležitostí pro vzdělávání a školení, supervize a koučování;
- Podpora interdisciplinárního výzkumu v oblasti sociálního zemědělství;
- Podpora evropské spolupráce.

⁴ Odkaz na internetové stránky: <http://www.profarmproject.eu/learn> - projekt se skládá z dalších podprojektů. Partneři tohoto projektu analyzují současnou situaci v zemích jako je Německo, Nizozemsko, Itálie, Česká republika a další země. Snaží se hledat uplatnění pro sociální zemědělství pro každou tuto zemi individuálně. Mimo jiné na svých stránkách nabízí např. e-learningovou vzdělávací podporu.

Dosahování těchto cílů může mít i svá rizika neúspěchu. Lacko-Bartošová v díle Moudrého (2016) uvádí čtyři hlavní rizika, která mají vliv na splnění cílů sociálního zemědělství.

1. zemědělci nejsou příliš ochotni přijmout klienty se specifickými potřebami;
2. nižší ochota sociálních pracovníků provázet klienty do zemědělství;
3. chybějící motivace;
4. nedostatečné množství získaných informací.

Tato rizika možného neúspěchu mají minimalizovat aktivity právě současně fungujícího projektu PROFARM.

Lacko-Bartošová píše, že v České republice je největší potenciál pro uplatnění konceptu v menších podnicích, kde je zastoupena manuální práce.

„V ČR je potenciál uplatnění sociálního zemědělství, zejména v menších podnicích, příp. ekologických, s vyšší potřebou manuální práce (ZV, speciální rostlinná výroba).“
(Lacko-Bartošová v díle Moudrého, 2016, s. 25).

3.2.2 Hlavní aktéři sociálního zemědělství

Hlavními aktéry, kteří naplňují cíle sociálního zemědělství, jsou podle Chovance a kol. (2016) různé typy organizací, institucí a fyzických a právnických osob, které uplatňují přístupy a pravidla sociálního zemědělství v praxi pro cílové skupiny osob anebo ty, které umožňují uskutečnění rámcových aktivit konceptu.

Hlavními aktéry sociálního zemědělství jsou:

- 1) **Zemědělec:** podnikatel v zemědělství dle zákona č. 252/1997 Sb., o zemědělství⁵, který podle §2e provozuje zemědělskou výrobu jako soustavnou a samostatnou činnost. V kontextu sociálního zemědělství se jedná o osobu nebo podnik, který umožňuje různým zdravotně a sociálně znevýhodněným osobám podílet se na běžných činnostech podniku.
- 2) **Registrovaný podnikatel sociálních služeb:** právnická nebo fyzická osoba, která má k této činnosti oprávnění dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách⁶. Poskytovatel sociálních služeb vstupuje do konceptu sociálního zemědělství jako nositel odborných znalostí a kompetencí spojených s danou cílovou skupinou,

⁵ Odkaz na zákon dostupný zde: 1url.cz/dtIOV

⁶ Odkaz na zákon dostupný zde: 1url.cz/2tIOT

pro které služby poskytuje, nebo sám vytváří podmínky pro realizaci konceptu sociálního zemědělství v rámci vlastních poskytovaných služeb (tzn., že ve struktuře poskytovaných služeb je zahrnuta terapie činností, která souvisí se zemědělstvím).

- 3) **Sociální pracovník vykonávající sociální práci:** vstupuje jako prostředník mezi zaměstnavatelem (zemědělce) a klientem (osobu vyžadující specifický přístup) a jeho sociální zázemí (např. rodinu) proto, aby navrhoval nejlepší vhodné řešení klientovy situace za účelem zlepšení jeho životních podmínek. To vše v souladu s principy sociální práce jako prakticky založené profese a akademické disciplíny, která podporuje sociální změnu a rozvoj, sociální soudržnost, zplnomocnění a osvobození lidí, a která prosazuje sociální spravedlnost, lidská práva, kolektivní odpovědnost a respekt k lidské diverzitě (IFSW⁷).
- 4) **Realizátor projektů ESIF⁸:** jedná se nejčastěji o právnickou osobu, která daný projekt realizuje a svou činností naplňuje cíle konceptu, pracuje s cílovou skupinou projektu a finančně podporuje všechny činnosti s projektem spojené. Na jednom projektu může spolupracovat více stran, pak jde o partnerské projekty.
- 5) **Sociální podnik (farma):** je zvláštním druhem podnikatelského subjektu, který může působit v zemědělských oborech a jehož účelem je vyvářet pracovní příležitosti pro cílové skupiny sociálního zaměstnávání a k tomu poskytovat různé druhy podpory.
- 6) **Nestátní neziskové organizace:** které svými aktivitami naplňují cíle sociálního zemědělství. Organizační činnost je určena pro širokou veřejnost (děti, mládež, dospělí, senioři) především v oblasti vzdělávání a ostatních činnostech. Vzdělávání se odehrává na venkově a v příměstských oblastech. Činnosti jsou úzce svázané se zemědělskou činností.
- 7) **Lokální samospráva (obce a kraje):** mají na starosti zřízení a koordinaci sociálních služeb na lokální úrovni, vytvářejí komunitní a strategické plány rozvoje dané lokality v oblasti sociálního vývoje.

⁷ IFSW = International Federation of social workers je mezinárodní federace sestávající ze 126 členů (států), která je globálním hlasem profese sociálních pracovníků. Spolupracuje s mezinárodními organizacemi jako např. WHO nebo s dětským fondem OSN, UNICEF.

⁸ ESIF = Evropské strukturální a investiční fondy

V ČR od roku 2014 působí útvar „Pracovní komise sociálního zemědělství“. Tato komise sestává z 15 členů a dá se považovat za další skupinu aktérů. Předsedou této komise je Jiří Netík st. Členové komise pocházejí ze státního, ziskového i neziskového sektoru a mají za úkol se dlouhodobě věnovat podpoře a rozvoji sociálního zemědělství v ČR. Podle Moudrého a kol. (2016) většina aktérů iniciující pomoc pro cílové skupiny osob pochází zdola. Jsou jimi osoby a subjekty mající vůli napomáhat lidem, kteří jsou exkludováni ze společnosti. Podle studie Moudrého a kol. (2016), existují dva způsoby, jakými je sociální zemědělství integrováno do zemědělského podniku.

1. Vedení zemědělského podniku se rozhodne pro zařazení konceptu do škály svých aktivit.
2. Pro zařazení zemědělských aktivit se rozhodne organizace poskytující sociální služby.

Rozdíl mezi těmito dvěma způsoby integrace služeb je obtížnost zařazení, ale i rozvoj konceptu. Zásadním stěžujícím faktorem pro organizaci poskytující sociální služby je prostorové zázemí. Zemědělský podnik již toto zázemí má, zatímco organizace nikoliv. Zemědělský podnik je většinou finančně soběstačnou a ekonomicky fungující jednotkou, která již má k dispozici potřebné pozemky a prostředky nutné pro výkon zemědělských aktivit. Na základě studie týchž autorů, ve které bylo dotázáno 20 sociálních farem, převládá větší snaha o zařazení těchto aktivit ze strany organizací poskytující sociální služby.

3.2.3 Cílové skupiny sociálního zemědělství

Definování cílových skupin sociálního zemědělství v prostředí ČR popisuje Chovanec a kol. (2016). Vymezení a charakteristika těchto skupin usnadňuje orientaci při uplatňování různých typů podpor a také umožňuje pro výše zmíněné aktéry sociálního zemědělství vymezit vhodné aktivity pro osoby se specifickými potřebami. Osoby z cílových skupin jsou vymezeny stávajícím právním rámcem, který upravuje různé druhy péče, služeb a finančních podpor. Těmito skupinami jsou:

- 1) **Osoby znevýhodněné na trhu práce:** jedná se o osoby uvedené v zákoně č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti⁹, a to především v § 67, které jsou pro účely

⁹ Odkaz na zákon dostupný z: lurl.cz/EtIO4

zaměstnanosti považovány za osoby zdravotně postižené¹⁰, a kterým je poskytována zvýšená ochrana na trhu práce. Dále se jedná o osoby, které jsou přednostně zařazeny do skupin, které jsou součástí jednotlivých nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti dle § 104 téhož zákona.

- 2) ***Uživatelé sociálních služeb u registrovaných poskytovatelů:*** jedná se o osoby, které jsou uvedeny v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách¹¹, resp. o klienty využívající různé typy sociálních služeb. Zde je třeba odlišit ty služby pro klienty, které mají vazbu na trh práce (např. sociální rehabilitace, sociálně terapeutické dílny apod.) od služeb, kde je akcentována terapeutická složka aktivit.
- 3) ***Cílové skupiny ESIF a ostatních projektů:*** jedná se o osoby, se kterými realizátor projektu spolupracuje v dílčích projektech, a které jsou cílovou skupinou dotačních programů. Cílové skupiny, tj. osoby, které je možné zapojit do projektu, jsou vždy specifikovány v daných projektech (v tzv. výzvěch).
- 4) ***Široká veřejnost:*** jedná se jak o děti, mládež, dospělé osoby, tak i seniory zapojené do aktivit vzdělávacího a osvětového charakteru prostřednictvím vzdělávacích institucí a dalších organizací nebo volnočasových aktivit organizovaných na venkově v rámci aktivit sociálního zemědělství. Široká veřejnost svou angažovaností ve venkovském prostoru může být důležitým aktérem v rozvoji regionu v rámci komunitně vedeného místního rozvoje.

Jedním z charakteristických znaků cílových osob je např. to, že jsou delší dobu zapsáni v evidenci uchazečů o zaměstnání (déle než 5 měsíců). Může se jednat i o osoby s dobrým fyzickým i duševním zdravím, u kterých hrozí v důsledku jejich pracovní neaktivity postupné vyčleňování ze společnosti a ztráta pracovních návyků. Dále se jedná o uchazeče do 30 let věku včetně absolventů škol bez praxe, o uchazeče pečující o dítě do věku 15 let, uchazeče starší 50 let věku, ženy vracející se z mateřské nebo rodičovské dovolené, uchazeče, kteří se dlouhodobě ucházejí o zaměstnání (déle než 1 rok), anebo uchazeče, kterým je potřeba věnovat zvýšenou péči z jiného důvodu bránícího jejich vstupu na volný trh práce a kteří jsou ohroženi sociální exkluzí z důvodu setrvávání v dlouhodobé

¹⁰ Jedná se o osoby třetího stupně postižení (osoby s těžším zdravotním postižením – dříve také označované jako plně invalidní), nebo o osoby invalidní v prvním nebo druhém stupni (částečně invalidní) a osoby zdravotně znevýhodněné.

¹¹ Odkaz na zákon: 1url.cz/Btb01

nezaměstnanosti. V roce 2016 na území ČR působilo nejvíce aktérů pocházejících z neziskových organizací a sociálních služeb.

„V ČR jsou hlavními aktéry sociálního zemědělství neziskové organizace a poskytovatelé sociálních služeb. Tyto subjekty mají zkušenosti s konkrétními cílovými skupinami sociálního zemědělství a jsou hlavními iniciátory.“ (Chovanec, 2016, s. 3).

3.2.4 Přínosy sociálního zemědělství

Naplňování cílů sociálního zemědělství přináší celou řadu pozitivních externalit. Prostřednictvím prosociálních aspektů přináší společnosti, aktérům a cílovým skupinám důležité přínosy, jež je třeba znát kvůli dostatečné motivaci, která je důležitým faktorem při rozhodování o zařazení konceptu do struktury aktivit zemědělců. Mezi hlavní přínosy sociálního zemědělství podle Chovance a kol. (2016) patří:

- **Tvorba a udržení pracovních příležitostí na venkově.** Přínosem je zmírnění odlivu obyvatel z venkova do měst.
- **Dostupnější sociální služby na venkově.** Zajištění např. sociálních služeb aktivizace anebo sociální a pracovní rehabilitace prostřednictvím zemědělských činností.
- **Efektivnější sociální pomoc, podpora a péče.** Koncept má široké spektrum aktivit, které se mohou přizpůsobit konkrétním specifickým potřebám osob a jsou tím pádem efektivnější. Iniciátory péče pro znevýhodněné osoby jsou také rodinní příslušníci osob, kteří svou péčí podporují úroveň venkovské lokality, a zároveň legitimizují tzv. „neformální péči“ a tím i sociální rozvoj komunity.
- **Pozitivní přínosy pro klienty.** Klienti si osvojují denní nebo sezónní přirozené rytmy a pracovní návyky. Cílové skupiny osob si vykonávanou prací vytváří závazky a odpovědnost nad pracovními úkoly. Prostřednictvím činností získává osoba schopnosti sebeoceny a sebeúcty, které se rozvíjejí v kontaktu s rostlinami a zvířaty a péči o ně. Rostliny a zvířata jsou zde zdroji stimulů, zájmu a radosti. Během zemědělských činností vznikají neformální vztahy se spolupracovníky a ostatními klienty, které rozvíjí jejich sociální dovednosti a vedou k cílenému sociálnímu začleňování.
- **Doplňkové zdroje příjmů.** V případě malých organizací může sociální zemědělství představovat možnost nového zdroje příjmů v podobě dotací na uskutečňované

aktivity, nebo může být dalším zdrojem prodejní činnosti (sociální podnikání), která přispívá k udržení finančního zdraví podniku, rozvoji a ekonomické stabilitě podniku.

- **Nefinanční přínosy.** Těmito přínosy je míněno především vytváření nových udržitelných vazeb mezi zemědělstvím a sociálními službami a vzdělávacími institucemi. Tyto vazby jsou základem komunitně vedeného místního rozvoje. Spolupráce mezi nimi také vede ke společenské odpovědnosti a zlepšení vztahů veřejnosti prostřednictvím pozitivních příkladů v péči a poskytovaných služeb pro znevýhodněné osoby.
- **Zlepšení životního prostředí.** Mnoho organizací aplikujících sociální zemědělství akceptuje ekologicky citlivé zemědělské přístupy (nepoužívají chemikálie a hnojiva), které mají pozitivní vliv na lokální diverzitu a biologickou rozmanitost venkovských oblastí a ekosystémů.

Některé druhy terapií nebo rehabilitací jsou zdrojem všech výše vyjmenovaných přínosů a některé jen části z nich. Rehabilitace/terapie přispívající části přínosů jsou např. animoterapie (např. hipoterapie), nebo zooterapie. Druhy terapií/rehabilitací, které jsou zdrojem všech výše uvedených přínosů, jsou např. sociálně aktivizační služby, sociálně terapeutické dílny, terapeutické komunity nebo služby sociální rehabilitace. V každém případě je podstatná přítomnost sociálních pracovníků. V drtivé většině aktivit spjatých se sociálním zemědělstvím jsou koordinátoři a pedagogové nepostradatelní.

3.3 Vznik a vývoj sociálního zemědělství

Vznik sociálního zemědělství je vysvětlován různými důvody. Jedním z hlavních důvodů je zabezpečení životně důležitých potřeb pro tu část populace, která není schopna si je zajistit samostatně, nebo s jejich uspokojováním potřebuje pomoci. Tito lidé nemají především potřebně rozvinuté sociální schopnosti a dovednosti. Člověk od samého počátku lidstva je bytost, která se dlouhodobě neobejde bez naplňování svých základních potřeb (např. potřeba obstarat si potravu, potřeba sociální integrace, potřeba seberealizace nebo uplatnění se ve společnosti a další jiné potřeby). Vznik a postupný vývoj sociálního zemědělství od jeho počátku po rok 2015 a jeho budoucí aktivity popisuje Chovanec a kol. (2016).

V 5. st. n. l. byly na území střední Evropy vybudovány klášterní zahrady, parky při sanatoriích pro duševně či dlouhodobě nemocné pacienty, nebo terapeutické špitální zahrady pro umožnění rychlého návratu do života pacientů. V psychiatrických zařízeních byly zřizovány farmy nebo rozsáhlé zahrady, kde probíhaly terapeutické aktivizační činnosti pro urychlení léčby pacientů. Za pomoci pacientů zde byly vyráběny potraviny pro obyvatele zařízení a případné přebytky byly dále prodávány. Zemědělská nebo zahradnická činnost se používala ke stimulaci pacientů prostřednictvím fyzické práce. Odtud pochází pojem well-being, který je jeden z výchozích pojmů pro dnešní definice sociálního zemědělství. V prostředí venkova představoval zemědělský statek až do průmyslové revoluce (postupná změna v období 18-19. st. n. l.), industrializace a masové urbanizace zásadní organizační jednotku. V této jednotce byly začleněny téměř všechny společenské skupiny žijící na venkově. Zemědělství umožňovalo lidem pracovat za účelem výdělku, vytvářeli se různé více či méně uzavřené pracovní kolektivy. Na statku se odehrával bohatý sociální a kulturní život. Pro práci v zemědělství nebyly ve většině případů potřebné vysoké profesní dovednosti, a proto se zde mohl uplatnit prakticky kdokoliv. Vzhledem k postupné industrializaci v zemědělství v poválečném období (1945-1989) a posilování institucionální péče v Evropě, docházelo k vytěšňování osob se specifickými potřebami. Ti byli koncentrováni do různých státem zřizovaných vysokokapacitních zařízení. Tato zařízení byla pro společnost uzavřena, čímž došlo k odloučení těchto lidí z běžných sociálních skupin a komunit. Od roku 1944, byli váleční veteráni zaměstnáváni na zemědělských farmách, kde vykonávali potřebné pracovní činnosti. V poválečném období vznikají výchozí pojmy pro vymezení a definování dnešního konceptu sociálního zemědělství. Těmito pojmy jsou zelená rehabilitace¹², ergoterapie¹³ a green care. Tyto pojmy se staly nosným tématem v anglosaských zemích ve 40. letech 20. století, kdy vzniká v roce 1939 v Rakousku Camphillské hnutí, jehož zakladateli jsou Karl König a Carl Pietzner. Smyslem tohoto hnutí bylo zajistit ubytování osob nejčastěji s mentálním postižením na statcích, jejichž činnost byla samozásobitelská. Bylo zde aplikováno biodynamické zemědělství. To vše za účelem sociální integrace.

¹² Jde o rehabilitaci, která je zprostředkována zdravotně dočasně nebo dlouhodobě nemocným, zraněným nebo jiným osobám, aby si udrželi intelektovou, fyzickou a smyslovou kondici. Rehabilitace je uskutečňována právě v souvislosti s přírodou.

¹³ Profese zajišťující podporu zvládnutí každodenních rituálů, aktivit a rekreačních činností pro osoby různého věku s jakýmkoli typem postižení. Podpora spočívá ve smysluplném zaměstnávání osob.

3.3.1 Sociální zemědělství v Evropě

Vznik sociálního zemědělství byl iniciován mnoha evropskými zeměmi. Samotný vznik koncepčních činností v Evropě se datuje přibližně ke konci 19. století, a to na území Německa (oblast Bodamského jezera), Rakouska, Velké Británie a britských ostrovů, kde znevýhodnění lidé pracovali v oblastech zemědělství a zahradnictví. První instituce vznikly právě v 19. století. Obvykle se jednalo o instituce, které byly zřízeny ve venkovských oblastech, a které využívali fyzické práce znevýhodněných osob ve svých kuchyňských zahradách.

„Sociální zemědělství získalo zvláštní důležitost jako nové agendy v rámci rozvoje venkova, které je v gesci Ministerstva zemědělství v rámci multifunkčního zemědělství (MFA¹⁴). Přístupy v rámci MFA zakládají předpoklad, že zemědělci by měli být ochotni akceptovat více odpovědné způsoby výroby, marketingu a služeb. Křížení několika agend je také důvodem různých nástrojů finanční podpory, která může být čerpána na realizaci sociálního zemědělství z různých oborů a odvětví.“ (Chovanec, 2016, s. 3). Z tohoto výroku vyplývá, že i v České republice, stejně jako v jiných evropských zemích, je snaha o zajištění finančních prostředků a příznivých podmínek, které by umožnily zemědělcům snazší implementaci sociálního zemědělství.

Dále jsou uvedeny vybrané země, které popisují autoři Chovanec a kol. (2016). U těchto zemí byly analyzovány různé ukazatele, podmínky, statistické ukazatele a akce (projekty), které byly sledovány pro zjištění různorodých výchozích situací a podmínek pro sociální zemědělství. Těmito zeměmi jsou:

Slovensko

Lacko-Bartošová (2016) využila při popisu výchozí situace pro sociální zemědělství na Slovensku ukazatel nezaměstnanosti z roku 2014. V míře nezaměstnanosti jsou na Slovensku významné regionální rozdíly. Registrovaných uchazečů o práci na úřadech práce, sociálních věcí a rodiny bylo k 31. prosinci 2014 více než 385.000 (cca.) obyvatel z celkových 5.421.349 (ŠÚ SR). Průměrný počet zaměstnaných osob v roce 2014 bylo na Slovensku 2.204.600. Dlouhodobá nezaměstnanost se v roce 2014 pohybovala v intervalu od 5-20 %. Uchazeči o zaměstnání jsou evidováni po dobu delší než 12 měsíců a mezi ně patří i znevýhodnění uchazeči o zaměstnání. Nejméně nabídek práce bylo v roce 2014 v zemědělském sektoru – pouze 0,45 % (měsíčně volných cca. 8.318 pracovních

¹⁴ MFA = Ministry of foreign affairs – ministerstvo zahraničních věcí

míst) a stále jejich počet ubývá. Při tolika dlouhodobě nezaměstnaných (včetně znevýhodněných uchazečů o práci) vhodných pro většinu z těchto pracovních míst nejsou ubývající pracovní místa v zemědělském sektoru dobrým začátkem pro rozvoj konceptu. Za těchto podmínek je velmi těžké koncept prosadit, nicméně na Slovensku přesto existuje velký potenciální prostor pro větší využití konceptu. Počet sociálních farem zde nebyl v roce 2016 zmapován.

Maďarsko

V Maďarsku Ujj (2016) popisuje projekt s názvem „Szimbiózis Foundation“, který vznikl v Maďarsku v dubnu 2016, a který je zde stěžejním bodem pro rozvoj sociálního zemědělství. Projekt hraje klíčovou roli v Maďarském hnutí sociálních zemědělců. Zakladatelem projektu je „Sdružení sociálních zemědělských podniků“. Cílem projektu je rozvíjet síť sociálních farem, zrychlovat legislativní procesy v této oblasti a také zajistit kontinuální reprezentaci potřeb sociálního zemědělství v Maďarsku. Rozvoj sítě sociálních farem má posílit spolupráci mezi zemědělci a sociálními institucemi, a vytvořit tím tak v zemědělském sektoru zázemí pro rehabilitační zaměstnávání znevýhodněných osob.

V Maďarsku v současné době chybí právně ukotvené definice této oblasti, bez nichž stát nemůže tuto oblast financovat. Chybějícími definicemi jsou: sociální zemědělství, sociální zemědělský provoz a sociální služby farem, malý zemědělec poskytující služby lidem se zdravotním postižením, který je poskytovatelem rehabilitačních služeb nebo možnosti využívání půdy zemědělci, kteří poskytují služby lidem se zdravotním postižením. Dalším vnímaným a popisovaným problémem jsou omezené možnosti prodeje zemědělských produktů sociálních zemědělců. Počet sociálních farem zde nebyl v roce 2016 zmapován.

Itálie

V Itálii poukazuje Senni (2016) na zákon č. 141, jež byl vydán v roce 2015, a který poprvé ukotvil vnitrostátní právní rámec sociálního zemědělství a přispěl tak k jeho růstu v celé Itálii. Sociální zemědělství je zde v gesci náměstka ministra zemědělství. Zodpovědnost za oblast zemědělství a za sociální politiku mají samosprávné regiony, tedy kraje. Těchto krajů je v Itálii celkem 20. Ve 12 z nich se služby sociálního zemědělství poskytují na základě vyhlášek s regionální platností, čímž je zajištěna prakticky povinnost koncept začlenit do svých aktivit. Také Signorello (2016) píše o problematice sociálního zemědělství v Itálii. Popisuje hlavní podpůrnou složku sociálního zemědělství, kterou je „Národní fórum pro sociální zemědělství“ (vznik 2011). Toto národní fórum představuje národní síť a komunitu zemědělců, kteří praktikují sociální zemědělství. Fórum bylo

založeno na podporu a usnadnění sdílení znalostí a zkušeností mezi často velmi odlišnými subjekty, zapojenými do aktivit sociálního zemědělství (zemědělci, různá sdružení, rodiny, znevýhodnění lidé, univerzity, místní úřady, vzdělávací zařízení).

Za těchto dvou přítomných faktorů je v Itálii dosahováno příznivých výsledků v oblastech zemědělského odvětví a sociálních služeb. V roce 2016 na území Itálie působilo cca 350 sociálních farem.

Německo

V Německu zachycuje Rose (2016) vývoj prosociálních aktivit státu v čase, které byly svým charakterem shodující se s prvky dnešního již pojmenovaného sociálního zemědělství. Již v první polovině 19. století na území dnešního Německa, o znevýhodněné osoby pečovaly první instituce, kterými byly hlavně kláštery, věznice a zemědělské provozy. V druhé polovině 19. století došlo k útlumu zemědělství v důsledku globalizovaného trhu se zemědělskými produkty, které výrazně snížily ceny těchto komodit a tuto oblast výrazně oslabily. Od 80. a 90. let 20. století se oblast zemědělství staví na vlastní nohy a obnovuje se prointegrovannost oblastí zemědělské výroby a sociálních služeb. Lidé se opět začali zajímat o původ potravin a o dopad intenzivní zemědělské výroby na životní prostředí. Rose vychází ve svém článku z toho, že tamní historie prosociálních aktivit výrazně pozitivně přispěla k dnešnímu vývoji sociálního zemědělství. V Německu se v roce 1997 objevila první oficiální studie o sociálním zemědělství a zelených chráněných dílnách.

V současnosti se v Německu sociálním zemědělstvím zabývají tyto aktéři: Německá asociace sociálního zemědělství¹⁵ (DASoL), Alma¹⁶ (zemědělství pro všechny lidi s postižením i bez), ASG¹⁷ (zemědělské společnosti), Univerzita pro udržitelný rozvoj v Eberswalde¹⁸ a Rozvoj sociálního zemědělství v Durynsku. V roce 2016 v Německu působilo přibližně 400 sociálních farem.

Další země

Úspěchů v sociální oblasti zemědělství dosahují i evropské země jako Nizozemsko, kde je rozvoj sociálního zemědělství patrný teprve v posledních 15 letech, a přesto bylo v roce 2016 zaznamenáno přibližně 800 aktivních sociálních farem. Další zemí je např. Velká

¹⁵ Stránky pro podporu sociálního zemědělství: www.Soziale-landwirtschaft.de

¹⁶ Odkaz na internetové stránky: netzwerk-alma.de

¹⁷ Odkaz na internetové stránky: asg-goe.de

¹⁸ Odkaz na internetové stránky: www.hnee.de/Weiterbildung_Soziale_Landwirtschaft

Británie, kde tentýž rok bylo evidováno přibližně 300 sociálních farem. Dále byl evidován významný počet sociálních farem ve Finsku (přibližně 500 sociálních farem) a v Norsku (cca 800 sociálních farem).

Do budoucna záleží nejvíce na přístupu každé země, jak se postaví k rozvoji zemědělských aktivit a v jakém měřítku se rozhodne integrovat třetí sektor (sociální ekonomiku a podnikání) do zemědělství.

„Je zřejmé, že v některých zemích je péče zemědělství více rozvinuta ve srovnání s jinými zeměmi, a že každá země má k péči a chovu odlišný přístup.“ (Buist Y., 2016, s. 0).

Buist ve své publikaci zdůrazňuje právě odlišný vývoj a přístup k sociálnímu zemědělství ve vybraných zemích (Belgie, Norsko, Velká Británie a USA-Montana).

V Evropě se vývoj sociálních aktivit v souvislosti se sociálním zemědělstvím liší v důsledku kulturních a politických rozdílů, strukturou zdravotnictví, propracovaností vzdělávacího systému a v neposlední řadě se liší strukturou a stupněm intenzifikace zemědělství.

3.3.2 Vznik a vývoj sociálního zemědělství v ČR

V České republice je téma sociálního zemědělství známé teprve v posledních cca 10 letech. Zdejší aktéři se s ním seznámili většinou na základě mezinárodních projektů, anebo čerpali ze zahraničních zkušeností, z kterých se inspirovali a postupně se v ČR snaží koncept aplikovat do současných podmínek.

Autoři Chovanec a kol. (2016) popisují výchozí situaci, která předcházela vzniku sociálního zemědělství v ČR. Příčinou vzniku konceptu, jako jednoho z alternativ intenzivního zemědělství pro podporu trvale udržitelného rozvoje, bylo několik radikálních historických aktů. Ještě před rokem 1989 byla zemědělská oblast zasažena vlivem vyvlastňování půdy státem. V důsledku tohoto aktu zanikaly soukromé rodinné farmy. Dále nastoupila kolektivizace a vznikala velká státní zemědělská družstva. V důsledku toho zanikaly soukromé podnikatelské aktivity. Neblahý vliv na zemědělské odvětví měla (a má) také intenzifikace zemědělské výroby. Koncept se začíná postupně uplatňovat na území Evropy, a to i v České republice. Vliv na to má i rozvoj alternativních přístupů k zemědělství. V ČR se autoři Chovanec T., Moudrý J. a Hudcová E., zabývají sociálním zemědělstvím po roce 2010, a to především díky účasti ČR na mezinárodním projektu

Leonardo M.A.I.E.¹⁹ (2011-2013), který celý koncept oživuje. V roce 2013 se tak v rámci snahy o nastavení hranic systému začínají spojovat první subjekty rozvíjející činnosti spadající pod sociální zemědělství. V roce 2014 byla Ministerstvem zemědělství ČR (MZe) ustanovena mezirezortní Pracovní komise sociálního zemědělství složená ze zástupců MPSV, zástupců akademického, ziskového a neziskového sektoru, která má odpovědnost za jeho rozvoj. Komise se dále snaží s pomocí zainteresovaných subjektů prosadit co možná nejvýhodnější podmínky pro zemědělce a sociální pracovníky. Jedná se o zjednodušení procedurálních podmínek k přijetí, včetně přehledných administrativních procesů, zajištění finančních příspěvků, nebo jakékoliv hmotné podpory pro snadnější zařazení konceptu do struktury činností zemědělce.

Pracovní komise v rámci své činnosti v roce 2015 ustanovila první přímé podpory pro aktéry aplikující sociální zemědělství (z PGRLF, a.s.²⁰) a jeho integraci do PRV²¹. V téže roce zároveň vznikla studie pro Agenturu pro sociální začleňování, která mapuje aktuální stav sociálního zemědělství v ČR a možnosti jeho využití v politikách sociálního začleňování na venkově. Pojem sociální zemědělství byl oficiálně představen v listopadu roku 2015 na veřejném pojednání Ministerstva zemědělství ČR. Souběžně vznikly stránky sociálního zemědělství (www.socialni-zemedelstvi.eu, 2015). K nalezení jsou tu základní informace o konceptu, počet a umístění sociálních farem na území ČR, sekce vzdělávacích aktivit, anebo také zprávy o téměř všech aktivitách, které se na území ČR v rámci konceptu uskutečňují (projekty, semináře apod.). Zároveň v roce 2015 byla zahájena příprava bakalářského programu na Zemědělské fakultě Jihočeské Univerzity. V letech 2015-2016 vznikl akreditovaný kurz pro sociální pracovníky a pracovníky v soc. službách na VOŠ JABOK v Praze.

3.3.3 Potenciál sociálního zemědělství v ČR

Cílové skupiny osob mohou částečně nahradit ubývající počty zemědělců v jednoduché manuální práci, která nevyžaduje vzdělání či vysokou specializaci. Předpokladem pro správný vývoj sociálního zemědělství v ČR je vytvoření příznivých podmínek pro jeho implementaci. Jedním z hlavních předpokladů je dostatečný počet

¹⁹ Německý partner Thüringer Ökoherz e.V. řídil projekt M.A.I.E. Projekt byl zaměřen na rozvoj multifunkčních funkcí zemědělství a na odklon z intenzifikační výroby. Více na stránkách: <http://www.maie-project.eu>

²⁰ PGRLF = Podpůrný a garanční rolnický a lesnický fond

²¹ PRV = Program rozvoje venkova

potenciálních osob, které potřebují pomoci s integrací do společnosti. V následujícím odstavci je popsán ukazatel hodnoty počtu osob se zdravotním postižením v ČR, za rok 2007 a 2013. Pomocí tohoto ukazatele, který vykazuje hodnotu jednoho z nejdůležitějších faktorů budoucí úspěšné implementace konceptu, se dá určit přibližná velikost segmentu cílových skupin konceptu. Počet potenciálních znevýhodněných osob je v ukazateli zahrnut a tvoří v něm velké % zastoupení.

1. V ČR k 31. prosinci 2007 bylo podle ČSÚ v přepočtu 1.017.351 hendikepovaných osob²² s vrozeným či získaným zdravotním postižením (9,8 % populace ČR), z celkového počtu 10.287.189 obyvatel.
2. K 31. prosinci 2013 tentýž ukazatel vykazoval hodnotu 1.077.673 (10,2 % populace ČR) z celkových zhruba 10.512.000 obyvatel.

Jedno z vysvětlení narůstajícího počtu hendikepovaných osob je trend stárnutí populace, kdy ženy své mateřství odkládají na vyšší věk, s kterým je spojeno větší procento narozených dětí s různým hendikepem. Pro přesnější představu v roce 2013 z hendikepovaných 1.077.673 osob nepracuje téměř 70 % z nich (což je zhruba 754.372 osob, kteří pobírají invalidní důchod). Zaměstnání má jen 9 % (zhruba 96.991 osob) z celkového počtu hendikepovaných. Z těchto dvou hodnot téhož ukazatele vyplývá trend narůstajícího segmentu osob, pro něž jsou aktivity v rámci sociálního zemědělství určeny.

V ČR se neustále zmenšuje počet pracovníků v zemědělství. Tento úbytek pracovníků je důsledek neustálé mechanizace, robotizace a intenzifikace zemědělské výroby. V posledních letech je na našem území pozorována iniciativa státu, především jeho příslušných složek, ke zpětné extenzifikaci zemědělské výroby. Důvodem jsou především nevratné znehodnocující změny v kvalitě půdy (změny jsou ve většině případů nevratné), ale i neustále ubývající pracovní místa.

Počet průměrného evidenčního počtu pracovníků v zemědělském sektoru ubývá. Tento ukazatel se objevuje v zelených zprávách zpracovaných MZe ČR. V roce 1989 bylo v zemědělství evidováno 533.057 pracovníků (cca 10,3 % z celkové zaměstnanosti NH), (mmr.cz, 2009). Oproti tomu v roce 2016 bylo v zemědělském sektoru evidováno 100,2 tis. (2,1 %). Počet pracovníků v zemědělském odvětví tedy klesl na 1/5. Na tento pokles má vliv mnoho faktorů, např. mzdová disparita, nedosažitelnost úrovně velkých firem,

²² Hendikepovaná osoba je podle statistiků osoba, která má tělesné, smyslové či duševní obtíže, kvůli kterým je omezena na dobu déle než jeden rok.

rizikovost podnikání, neovlivnitelné klimatické podmínky nebo otevřený agrární obchod v rámci kterého jsou zemědělské produkty levnější a další faktory.

Na území ČR je v důsledku poklesu počtu zemědělských pracovníků potenciál pro rozvoj manuálních zemědělských činností, které mohou vykonávat znevýhodněné osoby či jiné osoby, pro něž je koncept určen. Tuto teorii podporuje i snaha o větší míru extenzivní zemědělské výroby (např. využití alternativních, šetrnějších přístupů, např. ekologického zemědělství).

Závěrem lze z výsledků předchozích dvou analýz usoudit, že v ČR existuje (a dále se zvětšuje) prostor pro vstup znevýhodněných osob do sociální oblasti zemědělského odvětví.

3.3.4 Sociální farmy v ČR

V této kapitole jsou uvedeny tři vybrané sociální farmy poskytující sociální služby v rámci sociálního zemědělství, které působí na území ČR. U těchto farem jsou popsány všechny tři typy aktivit rámce sociálního zemědělství a současně jsou popsány partnerské vztahy se subjekty, s kterými úzce spolupracují. Navázání partnerských vztahů může být inspirací pro zemědělce a může být prvním krokem pro aktivizaci služeb sociálního zemědělství. Těmito sociálními farmami jsou:

Název: Statek Bludička u Nového Jičína

Působnost: Nový Jičín

Cílová skupina: hendikepované a nehendikepované děti, mládež, široká veřejnost

Statek Bludička je považován za tradiční rodinnou usedlost. Zemědělská činnost je zde zaměřena především na ekologický chov valašských ovcí, který byl zahájen již v roce 1998. Venkovská škola Bludička je od roku 2006 přidružená nezisková organizace ke Statku Bludička. Vzájemná spolupráce spočívá v obecném vzdělávání dětí při uskutečňování pracovních a jiných činností, kde si děti mají osvojit základní rytmy života venkovského prostředí a získat zodpovědný postoj k životnímu prostředí. Venkovská škola Bludička je sdružením osob, které vytváří vhodné podmínky pro zájmovou činnost svých členů. Touto činností je chov koní a původních druhů hospodářských zvířat na území statku. Uplatňují se zde i volnočasové aktivity určené pro děti, mládež, rodiny a hendikepované osoby (hipoterapie). Rovněž statek spolupracuje s nedalekou Střední školou technickou a zemědělskou.

Název: Zapsaný spolek Apolenka

Působnost: Pardubice

Cílová skupina: Osoby se zdravotním postižením, děti, veřejnost

Zemědělský statek Apolenka vznikl v roce 1999 a patří charakterem svých činností do sociálních farem. Tento statek se rozhodl podpořit nejmenovaný podnikatel působící na Pardubicku, který v současné době s tímto statkem úzce spolupracuje. Hlavními činnostmi statku jsou: chov a ustájení koní, produkce mléka, chov dobytka a prodej vajec. Dříve statek fungoval jako chráněná dílna. Dnes zaměstnanci pracují jako pomocní ošetřovatelé zvířat (koní, krav, ovcí, koz), jako dojičky, nebo jsou zde zastoupeni pozice jako údržbář, uklízečka, zahradník, nebo i administrativní pracovník. Spolek Apolenka nabízí v místě podnikajícího subjektu volná pracovní místa pro znevýhodněné osoby. Dále poskytuje registrované sociální služby, terapie a vzdělávací aktivity. Spolek Apolenka je oficiálně registrovaným poskytovatelem 2 sociálních služeb. Těmito službami jsou sociální rehabilitace a sociálně aktivizační služby pro OZP a seniory. Dále nabízí služby, jako jsou animoterapie, environmentální vzdělávání pro mateřské a základní školy, volnočasové aktivity, sportovní oddíl, akce pro veřejnost a další. V první polovině roku 2016 zde bylo zaměstnáváno celkem 31 fyzických osob se zdravotním postižením na 18,1 přepočtených plných pracovních úvazků. Nejčastěji šlo o osoby s kombinovaným fyzickým či mentálním postižením nebo s velmi nízkou kvalifikací.

Název: Dvůr Čihovice

Působnost: Týn nad Vltavou, Čihovice

Cílová skupina: osoby s lehkým mentálním postižením

Na území Dvora Čihovice působí organizace Domov sv. Anežky. Majitelem zemědělského statku je Jiří Netík ml. Organizace poskytuje služby osobám s lehkým mentálním postižením, kterým pomáhá integrovat se do běžného života. Domov sv. Anežky sestává ze tří pracovišť. Největším z nich je Domov sv. Anežky, kde se uskutečňuje činnost chráněných dílen, sociálních služeb a rehabilitačního centra (pracovní rehabilitace). Druhým pracovištěm je sv. Kateřina, kde též fungují chráněné dílny a jsou zde k dispozici byty zvláštního určení. Třetím místem je pracoviště „U sv. Anežky“, kde jsou zaměstnávány osoby na chráněných pracovních místech a kde se zároveň vyskytuje prodejna výrobků chráněných dílen. Hospodaření Dvora Čihovice, s kterým organizace úzce spolupracuje, se zaměřuje jak na živočišnou, tak na rostlinnou výrobu. Konkrétně

na produkci mléka, chov ovcí, koz, koní ale i na chov ryb. Dále se stará o obnovu pastevních areálů pro hospodářská zvířata. Dvůr Čihovice obhospodařuje 90 ha polí, luk a pastvin a stádo skotu o cca 80 kravách. V areálu dvora současně působí i nezisková organizace Pomoc Týn nad Vltavou, z. s.

Dalšími subjekty zabývajícími se sociálním zemědělstvím jsou např. Šťastný domov (zemědělská sociální farma), Toulcův Dvůr (středisko ekologické výchovy), Sdružení Neratov, Bemagro Malonty, a.s. (akciová společnost, vytvořena z bývalých státních statků), Biostatek, AREA viva, z.s., Květná zahrada, z.ú., POMOC Týn nad Vltavou, z.s., Sociální farma, s.r.o., a další.

Klienti podle studie Moudrého a kol. (2016), kde bylo dotazováno 20 sociálních farem, nejčastěji pracují formou DPP a DPČ na částečný pracovní úvazek, často s výdělkem minimální mzdy (ne výhradně) a to jak sezónně, tak i celoročně. Většina subjektů spolupracuje se správou obce nebo mikroregionem v oblasti jejich sídla a podílejí se tak na zvyšování místní úrovně zaměstnanosti, životního prostředí, hospodaření a na celkovém zvyšování lokální životní úrovně. Na území ČR bylo 31. prosince 2017 evidováno 29 sociálně zemědělských farem (socialni-zemedelstvi.eu). Nejsou zde zahrnuty farmy, které nespádají svým charakterem a formou do sociálních farem, ale napomáhají k uskutečňování těchto aktivit (sociální podniky).

3.4 Právní úprava sociálního zemědělství v ČR

Koncept „sociální zemědělství“ je v ČR v mírně pokročilé fázi rozvoje. V současné době je zásadním problémem nedostatečné legislativní vymezení aktivit sociálního podnikání a organizace sociálních podniků. Od roku 2012 v ČR vstoupil v platnost zákon o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích), kde pojem sociální podnik sice existuje, ale není dostatečně vymezen. Každý zaměstnavatel má možnost ve svém podniku zaměstnat osobu zdravotně postiženou a díky tomu čerpat finanční příspěvek, který hradí příslušný úřad práce. Hlavní úpravy, kterými se aktivity sociálního zemědělství řídí, se vyskytují ve dvou základních pramenech:

1. Zákon o sociálních službách – chrání práva a oprávněné zájmy lidí, kteří jsou oslabeni v jejich prosazování. Oslabenými jedinci mohou být nezletilí, nebo naopak staré osoby, osoby zdravotně postižené, osoby vyskytující se v nedostatečně podnětném sociálním prostředí, osoby v krizové životní situaci a další.

2. Registr poskytovatelů sociálních služeb – je řízen zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (1. 1. 2007). Výčet a charakteristiky sociálních služeb jsou zde uvedeny v části třetí, hlavě I., díle 2. až 4., ve znění pozdějších předpisů. Obsah je uveden ve vyhlášce č. 505/2006 Sb. části druhé.

Sociální zemědělství omezují a vymezují platné právní normy a další pravidla, jež se využívají při práci a dalších činnostech se sociálně a zdravotně znevýhodněnými osobami. Tyto normy se vztahují k působení sociálních družstev a farem, poskytujících sociální služby znevýhodněným osobám ve svém regionu.

Autoři Chovanec a kol. (2016) popisují sociální zemědělství v kontextu podmínek ČR. Sociální oblast propojuje již zavedené nástroje a politiky se zemědělskými činnostmi na venkově a v příměstských oblastech. Hlavní cíle sociálního zemědělství jsou naplňovány různými útvary, které jsou realizátory politik a programů podpory. Výrazný vliv na rozvoj a podporu konceptu mají státní ministerstva, která se podílejí na tvorbě právního rámce, který je nezbytný pro uznání dotací a jiných podpor. Těmito ministerstvy jsou:

1. **Ministerstvo zemědělství ČR (MZe)** – je tvůrcem a gestorem zemědělské politiky ČR a v konceptu sociálního zemědělství vymezuje pravidla pro zemědělce, a to prostřednictvím zákona č. 252/1997 Sb., o zemědělství (§2e příslušného zákona stanovuje, kdo je zemědělský podnikatel a rovněž činnosti, které vykonává). Dále je realizátorem Programu rozvoje venkova (PRV), v jehož rámci je možné získávat finanční prostředky na dílčí činnosti spojené s konceptem sociálního zemědělství. Mezi další nástroje dotační politiky ministerstva patří *Podpůrný a garanční rolnický a lesnický fond, a.s.* (PGRLF, a.s.), který poskytuje garance a dotace na část úroku z úvěru pro tyto účely.
2. **Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (MPSV)** – je ve vztahu ke konceptu sociálního zemědělství tvůrcem a realizátorem sociální politiky (naplňuje cíl vytváření pracovních míst). Zaměstnávání cílových skupin vychází především ze zákonů č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, především §67 o zaměstnávání osob se zdravotním postižením a §104 o aktivní politice zaměstnanosti. Dále zaměstnávání vychází ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, především §7, dále pak

§32-96, které vymezují druhy sociálních služeb²³. Dalším významným zdrojem podpory a pravidel je *Operační program Zaměstnanost 2014-2020*, prostřednictvím kterého je možné získávat finanční prostředky na vytváření pracovních míst.

3. **Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (MŠMT)** – naplňuje úlohu podpory vzdělávání dvěma způsoby. Prvním způsobem je vytvářet možnosti dlouhodobého vzdělávání zaměřeného na vzdělání budoucích sociálních pracovníků, kteří pečují o cílové skupiny osob. Druhý způsob je vytváření krátkodobých vzdělávacích aktivit, které jsou určeny především dětem základních a středních škol, ale i široké veřejnosti. Dlouhodobé vzdělávání je podpořeno tvorbou akreditačních vzdělávacích programů. Podle zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících v §25 a §26, MŠMT akredituje pro účely tohoto zákona vzdělávací instituce, aby mohly vytvářet studijní vzdělávací programy. Tyto programy jsou zaměřené na rozvoj vzdělání pedagogických pracovníků (na základě žádosti fyzické nebo právnické osoby). Podpora krátkodobého vzdělání spočívá ve změně některých dalších zákonů, zacílených na aktivity, vzdělávání a osvětu široké veřejnosti v oblasti udržitelnosti přírody, poznávání potravinových zdrojů atd. Tento typ vzdělávacích aktivit je popsán ve Školském zákoně²⁴. Všeobecně pak na vzdělávací aktivity úzce navazuje program „Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta“ (EVVO), který se řídí dle zákona č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí, §13. Výhod programu využívají nejrůznější nestátní neziskové organizace. Program EVVO je v gesci Ministerstva životního prostředí.
4. **Ministerstvo pro místní rozvoj ČR (MMR)** – plní roli Národního koordinačního orgánu (NOK), který usměrňuje činnost jednotlivých ministerstev (MPSV, MŠMT, MZe a dalších) v oblasti podpory místního rozvoje. MMR ČR stanovuje jednotný rámec pro řízení a zprostředkování dotací poskytovaných ze strukturálních fondů v ČR. Dále zabezpečuje činnosti spojené s kohezní politikou EU v ČR, která je zaměřena na snižování rozdílů mezi úrovní rozvoje různých regionů ČR a na sblížení ekonomické úrovně ČR s EU. Jednotlivé programy jsou pak dále řízeny příslušnými ministerstvy pro současné programové období (2014-2020).

²³ Druhy sociálních služeb jsou dále podrobněji upraveny ve vyhlášce č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

²⁴ Školský zákon je tvořen MŠMT.

Tato ministerstva se svou činností podílejí na zrychlování administrativních procesů. Jimi vytvořený právní rámec vymezuje podstatné pojmy (týkající se aktivit, osob apod.), které se poté již mohou vyskytovat v pravidlech dotačních programů a subvencí a tím pádem je možné tuto oblast zahrnout do programů jednotlivých fondů. Kapitola „Právní úprava sociálního zemědělství v ČR“ slouží částečně jako výchozí kapitola pro kapitolu „Analýza zdrojů financování sociálního zemědělství“ a je jakýmsi úvodem do oblasti financování konceptu.

4 Analýza zdrojů financování sociálního zemědělství v ČR

V hospodaření zemědělce hrají koncepční činnosti sociálního zemědělství mimoprodukční úlohu. Cílem sociálních podniků/farem je neustálé rozšiřování kapacit pracovních míst pro znevýhodněné skupiny osob. V oblasti finančních podpor jsou v ČR nejvýraznějšími aktéry Evropská unie a samotný stát. Dotace jsou poskytovány krajům, obcím a podnikatelským subjektům na jednotlivé akce a projekty, které zajistí vhodné pracovní příležitosti pro hendikepované osoby. Všechny poskytnuté dotace pocházejí z různých fondů, resp. jejich programů. Činnost těchto fondů mají v gesci jednotlivá ministerstva. Ta se při přerozdělování finančních prostředků vždy řídí rozvojovou strategií. Tyto strategie určují směr toku peněz do konkrétní oblasti. Rozvojovými strategiemi jsou podle E. Hudcové (2016) např. Agenda 21, CLLD, Cíle udržitelného rozvoje, Evropa 2020 a další.

Tato kapitola je členěna na dvě základní části. První je zaměřena na finanční zdroje, které pocházejí z Evropských zdrojů. Druhá část je věnována finančním zdrojům aktivit sociálního zemědělství ČR.

4.1 Evropské zdroje financování sociálního zemědělství v ČR

Podpůrná činnost Evropské Unie (EU) je v oblasti rozvoje členských států zastoupena nejvýrazněji. EU, prostřednictvím poskytovaných finančních zdrojů členským státům, umožňuje lokální rozvoj všech těchto států. Dotační politika EU pomáhá státům dosahovat větší soudržnosti mezi státy, umožňuje všeobecně lepší mobilitu, napomáhá větší integraci služeb, umožňuje dosáhnout lepších obchodních podmínek a různých dalších pozitiv. Hlavním finančním nástrojem dotační politiky EU pro podporu evropské soudržnosti členských států je činnost Evropských strukturálních a investičních fondů (ESIF).

4.1.1 Evropské strukturální a investiční fondy 2014-2020

Jinak také ESI fondy, mají svou činností finančně podpořit především hospodářský růst členských zemí a regionů a snižovat sociální a ekonomické nerovnosti mezi nimi. Touto tzv. politikou soudržnosti jsou podpořeny oblasti všech 272 partnerských regionů. Pro ČR byla schválena první vyjednaná strategie ESIF a jejich programů, před vstupem ČR do EU, a to v roce 2003 (vstup ČR do EU byl sjednán dne 1. května 2004). Pro současné

operační období je pro fondy strategickou základnou strategie Evropa 2020. Ze strukturálních fondů jsou peníze čerpány v několikaletých cyklech, tzv. programových obdobích, která trvají zpravidla 7 let. Prvním programovým obdobím bylo zkrácené období v letech 2004-2006. Za tu dobu bylo prostřednictvím 16 programů, hodnotou zhruba 80 miliard Kč, realizováno tisíce projektů. Nyní probíhá programové období 2014-2020.

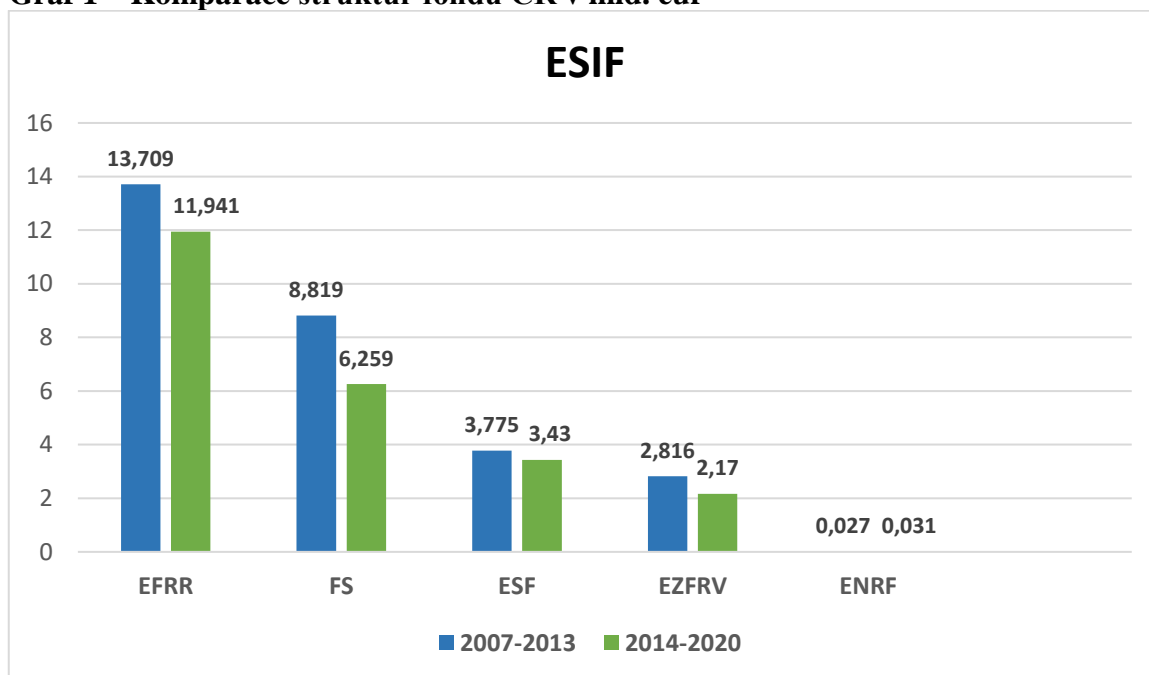
Pro současné sedmileté období 2014-2020 jsou stanoveny dva základní cíle.

1. Investovat do růstu zaměstnanosti. Cíl je financován z Evropského fondu pro regionální rozvoj (EFRR), Evropského sociálního fondu (ESF) a Fondu soudržnosti (FS).
2. Zajistit evropskou územní spolupráci. Tento cíl je financován stejně jako v období 2007-2013 převážně z EFRR.

Základním zastřešujícím dokumentem pro čerpání finančních prostředků v programovém období 2014-2020 je „Dohoda o partnerství“. Tato dohoda je uzavřena se všemi členskými státy a nahrazuje dřívější Národní strategický a referenční rámec z období 2007-2013. V dokumentu jsou určeny hlavní priority a základní nastavení čerpání z ESI fondů každého členského státu. Struktura listiny je pevně nastavena z evropské úrovně.

Fondy zahrnují celou škálu nástrojů finanční pomoci. V celé EU má být v současném programovém období alokováno maximálně cca 454 mld. eur. Z této částky jsou vymezeny finanční prostředky pro ČR ve výši 24,32 mld. eur. Evropská komise soustavně spolupracuje s členskými státy na přípravě Dohod o partnerství a programů, které mají určovat investiční priority a rozvojové potřeby dané země. V ČR jsou nastavena společná pravidla, kterými se řídí všechny členské státy. Veškerá působnost fondů je vymezena nařízením Evropského parlamentu (EP) a Rady EU č. 1303/2013, jmenovitě „nařízení o společných ustanoveních“, které ustanovuje podmínky a pravidla pro fungování všech 5 ESIF. Jednotlivými fondy jsou: Evropský fond pro regionální rozvoj (EFRR), Evropský sociální fond (ESF), Fond soudržnosti (FS), Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova (EZFRV), a konečně Evropský námořní a rybářský fond (ENRF). Každý fond podporuje státní národní operační programy (OP). Každý z těchto programů se je soustředěn na konkrétní oblast rozvoje. V ČR mají řízení aktivit OP v gesci jednotlivá ministerstva ČR, převážně MMR, ale také MŠMT, MPSV, MŽP, MD, MZe, ale i např. hl. město Praha.

Graf 1 – Komparace struktur fondů ČR v mld. eur

Zdroj: vlastní zpracování na základě Národního strategického referenčního rámce (2007) a Dohody o partnerství (2014)

Do ČR v předchozím operačním období 2007-2013, byly alokovány prostředky ve výši 29,146 mld. eur, přičemž reálně vyčerpáno bylo celkem 26,69 mld. eur. To bylo více než v období současném, kdy je maximální předpokládaná alokace mezi jednotlivé fondy v přesné výši 23.980.000.586 eur. V porovnání s předchozím obdobím došlo k razantnímu snížení alokovaných prostředků, a to z důvodu dříve nevyužitých prostředků. Motivem veškerých změn jsou zkušenosti z minulého období. Oproti předchozímu období je hlavní změnou ve struktuře fondů to, že ji obohatily EZFRV a ENRF, které byly do té doby samostatně fungujícími fondy. V období 2007-2013 byly vytyčeny tři cíle, které byly podporovány třemi finančními nástroji (FS, ERDR/EFRR, ESF). Současné období má již cíle dva a počet finančních nástrojů je nyní 5 (EFRR, ESF, FS, EZRV, ENRF).

Významně se také změnila struktura programů. S čerpáním prostředků z fondů v letech 2007-2013 byly podle euroskop.cz (2014) spjaty komplikace, které byly způsobeny právě nadměrným počtem operujících programů a jejich řídicích orgánů. Na řízení předešlých 26 národních OP se podílelo celkem 18 řídicích orgánů, což způsobovalo značné komplikace. Tento fakt byl kritizován i Evropskou komisí (EK). Dalším vážným problémem byla nadměrná administrativní zátěž.

V současném operačním období byl počet OP omezen na 9. Na základě rozhodnutí Vlády ČR ze dne 28. 11. 2012, byl vytvořen jednotný Integrovaný regionální OP (IROP) čímž bylo schváleno sloučení 7 Regionálních OP. V období 2014-2020 došlo ke zjednodušení administrativních procesů a zároveň k užšímu vymezení programových cílů. Významnou změnou je i zpřísnění sankcí oproti předchozímu období z důvodu dříve vyskytujících se protikorupčních dotačních podvodů.

Tabulka 1 – Tematické cíle ČR – Priority financování v období 2014-2020

Tematické cíle	EFRR	ENRF	EZFRV	ESF	FS	(O)P	Alokace
1. Posilování výzkumu, technologického rozvoje a inovací	x		x			OP PIK, OP VVV, OP PPR, PRV	2,51 mld. EUR
2. Zlepšení přístupu k ICT, využití a kvality ICT	x					OP PIK, IROP	1,07 mld. EUR
3. Zvyšování konkurenceschopnosti malých a středních podniků	x	x	x			OP PIK, OP R, PRV	1,42 mld. EUR
4. Podpora posunu směrem k nízkouhlíkovému hospodářství ve všech odvětvích	x		x		x	OP PIK, OP ŽP, IROP, OP PPR, PRV	2,25 mld. EUR
5. Podpora přizpůsobení se změně klimatu, předcházení rizikům a jejich řízení	x		x		x	OP ŽP, IROP, PRV	1,34 mld. EUR
6. Zachování a ochrana životního prostředí a podpora účinného využívání zdrojů	x	x	x		x	OP ŽP, IROP, OP R, PRV	2,76 mld. EUR
7. Podpora udržitelné dopravy a odstraňování překážek v klíčových síťových infrastrukturách	x				x	OP D, OP PIK, IROP	6,24 mld. EUR
8. Podpora udržitelné a kvalitní zaměstnanosti a podpora mobility pracovních sil	x		x	x		OP Z, OP PPR, PRV	1,38 mld. EUR
9. Podpora sociálního začleňování a boj proti chudobě a diskriminaci	x		x	x		OP Z, OP VVV, IROP, OP PPR, PRV	1,99 mld. EUR
10. Investice do vzdělávání, odborného vzdělávání, včetně odborné přípravy pro získání dovedností a do celoživotního učení	x		x	x		OP VVV, IROP, OP PPR, PRV	1,96 mld. EUR
11. Zvyšování institucionální kapacity veřejných orgánů a zúčastněných subjektů a zlepšování účinnosti veřejné správy	x			x		OP Z, IROP	0,18 mld. EUR

Zdroj: Dohoda o partnerství (2014)

V rámci ESIF fondů byly stanoveny tzv. tematické cíle, které byly smlouveny s EU v Dohodě o partnerství (2014). Ze všech těchto cílů je sociální sféra (zaměstnávání, vzdělávání atp.) podporována těmito tematickými cíli (viz. Tabulka 1):

- Cíl 8 - Podpora udržitelné a kvalitní zaměstnanosti a podpora mobility pracovních sil – tyto aspekty podporuje prostřednictvím alokace zdrojů do ESF (OP Zaměstnanost, OP Pól růstu ČR) a EZFRV (Program rozvoje venkova).
- Cíl 9 - Podpora sociálního začleňování a boj proti chudobě a diskriminaci – cíl je naplňován ze zdrojů EFRR (IROP, OP Pól růstu ČR), ESF (OP Zaměstnanost, OP Pól růstu ČR, OP Výzkum, Vývoj a vzdělávání) a EZFRV (Program rozvoje venkova).
- Cíl 10 - Investice do vzdělávání, odborného vzdělávání, včetně odborné přípravy pro získání dovedností a do celoživotního učení – aktivity jsou financovány prostřednictvím EFRR (OP Výzkum, vývoj a vzdělávání, OP Praha, pól růstu, IROP), ESF (OP Věda, výzkum a vzdělávání, OP Praha, pól růstu) a EZFRV (Programu rozvoje venkova).

Koordinace ESIF vychází z hlavních cílů, které jsou integrovány ve zvolených tematických cílech a prioritách ČR. Dále je stručně popsána charakteristika vybraných strukturálních fondů, jejichž zdroje jsou uplatňovány v sociální ekonomice.

Evropský sociální fond (ESF)

ESF je klíčovým finančním nástrojem pro realizování Evropské strategie zaměstnanosti (ESZ). Hlavním smyslem fondu je podpora rozvoje institucí služeb zaměstnanosti, vzniku pracovních příležitostí, sociálního začleňování osob, tvorby rovných příležitostí na trhu práce a lidských zdrojů, vzdělávání ve všech jeho fázích, boje proti chudobě a funkční státní správy ve všech členských státech EU. Pravidla pro fungování ESF jsou definována v nařízení EP a Rady č. 1304/2013. Dále jsou uvedeny vybrané cíle ESF, vztahující se k problematice sociálního zemědělství:

- pomoc nezaměstnaným lidem při vstupu na trh práce;
- sociální začleňování, pomoc lidem znevýhodněných sociálních skupin při vstupu na trh práce;
- celoživotní vzdělávání.

(esfcr.cz, 2014)

Cíleno je na znevýhodněné osoby a osoby ohrožené chudobou či sociálním vyloučením. v rámci ESF jsou schváleny ty investiční projekty, při jejichž realizaci bude umožněno se profesně vzdělávat, rekvalifikovat, využívat různých podpůrných poradenských služeb, využívat řadu různých jiných služeb, které budou určeny pro dlouhodobě nezaměstnané, lidi s hendikepem, osoby nad 50 let, mladé lidi bez praxe, rodiče malých dětí, ale i pro zaměstnavatele a jejich zaměstnance. Dalšími cílovými skupinami jsou děti, mládež etnické menšiny a další znevýhodněné skupiny obyvatel. ESF je v programovém období 2014-2020 zaměřen na činnost OP Zaměstnanost, OP Výzkum, vývoj a vzdělávání a na OP Praha – pól růstu.

Rozpočet EU na ESF činí v programovém období 2014-2020 celkem 3,43 mld. eur.

Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova (EZFRV)

Finanční prostředky z EZFRV mají přispět k udržování a zvyšování konkurenceschopnosti zemědělských a lesnických podniků, vybudování zdravějšího životního prostředí, ke zvýšení kvality stavu krajiny a života ve venkovských oblastech, a také mají přispět na větší diverzifikaci podnikových činností ve venkovském hospodářství. Pravidla pro fungování EZFRV jsou definována v nařízení EP a Rady č. 1305/2013. Dále jsou uvedeny vybrané cíle EZFRV, vztahující se k problematice sociálního zemědělství:

- podpora konkurenceschopnosti zemědělství;
- dosažení vyváženého územního rozvoje venkovských ekonomik a obcí, včetně vytvoření a udržování zaměstnanosti.

(ec.europa.eu)

Potenciálními příjemci podpory jsou zemědělské a lesnické subjekty podnikající ve venkovských oblastech. Z fondu jsou financovány projekty, v kterých jsou zapojeny místní komunity, které jsou řízené místními komunitními organizacemi (MAS, LEADER), založené na spolupráci mezi územními celky v několika členských státech nebo s územními celky ve třetích zemích (nadmárodní spolupráce) a další typy projektů. V ČR jsou z fondu hrazeny převážně projekty integrované do Programu rozvoje venkova ČR (PRV), který je jediným OP fondu.

Rozpočet EU na EZFRV činí v programovém období 2014-2020 celkem 2,306 mld. eur.

Evropský fond pro regionální rozvoj (EFRR)

EFRR je nástrojem politiky Hospodářské a sociální soudržnosti (HSS), nebo též kohezní politiky. Finanční prostředky fondu jsou určeny na investice do oblastí inovací, výzkumu,

digitální agendy, podpory malých a středních podniků a nízkouhlíkového hospodářství. Dotace z fondu mají také přispět ke snižování hospodářských, environmentálních a sociálních problémů v městských oblastech se zvláštním zaměřením na udržitelný rozvoj měst. Pravidla pro fungování EFRR jsou definována v nařízení EP a Rady č. 1301/2013. Dále jsou uvedeny vybrané cíle EFRR, vztahující se k problematice sociálního zemědělství:

- přímé podpory na investice do malých a středních podniků s cílem vytvořit udržitelná pracovní místa;
- tvorba finančních nástrojů (fondy rizikového kapitálu, fondy místního rozvoje apod.) na podporu regionálního a místního rozvoje a spolupráce měst a regionů.

(ec.europa.eu)

Cílovou skupinou fondu jsou řídké osídlené regiony s geografickým nebo přírodním znevýhodněním. Podporovanými projekty jsou především investiční projekty jejichž náplní je rozvoj lokální infrastruktury. EFRR je v programovém období 2014-2020 zaměřen na činnost OP Podnikání a inovace pro konkurenceschopnost, OP Výzkum, vývoj a vzdělání, OP životní prostředí, OP doprava, Integrovaný regionální OP a OP Praha – pól růstu.

Rozpočet EU na EFRR činí v programovém období 2014-2020 celkem 11,941 mld. eur.

Fond soudržnosti (FS)

Prostředky z tohoto fondu jsou určeny členským státům EU, jejichž hrubý národní důchod na obyvatele nepřesahuje 90 % průměru EU. ČR tuto podmínku splňuje. Intervence z FS jsou zaměřeny na oblasti transevropské dopravní infrastruktury a zlepšování životního prostředí. Financovány jsou sektory dopravy a energetiky. Pravidla pro fungování FS jsou definována v nařízení EP a Rady č. 1300/2013. Z fondu jsou hrazeny prostředky do OP Doprava, OP Životní prostředí a OP Technická pomoc.

Rozpočet EU na FS činí v programovém období 2014-2020 celkem 6,259 mld. eur.

Evropský námořní a rybářský fond (ENRF)

Z tohoto fondu jsou prostředky vyhrazeny na financování námořní a rybářské politiky EU. V ČR je hlavním smyslem fondu pomáhat rybářům při přechodu odvětví na udržitelný rybolov a zvyšovat dosažitelnost finančních zdrojů. Pravidla pro fungování ENRF jsou definována v nařízení EP a Rady č. 508/2014. Z fondu jsou poskytovány prostředky na OP Rybářství.

Rozpočet EU na ENRF činí v programovém období 2014-2020 celkem 0,031 mld. eur.

Tabulka 2 – Národní operační programy ČR pro období 2014-2020

Program	řídící orgán	fond	tematické cíle	alokace v €
OP D - Operační program Doprava	MD	EFRR, FS	7	4.695.769.435
IROP - Integrovaný regionální operační program	MMR	EFRR	2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11	4.640.699.371
OP PIK - Operační program Podnikání a inovace pro konkurenceschopnost	MPO	EFRR	1, 2, 3, 4, 7	4.331.062.617
OP VVV - Operační program, Výzkum, vývoj a vzdělávání	MŠMT	EFRR, ESF	1, 9, 10	2.768.062.110
OP ŽP - Operační program Životní prostředí	MŽP	FS, EFRR	4, 5, 6	2.636.592.864
PRV - Program rozvoje venkova	MZe	EZFRV	1, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10	2.305.673.996
OP Z - Operační program Zaměstnanost	MPSV	ESF	8, 9, 11	2.145.737.492
OP TP - Operační program Technická pomoc	MMR	FS	-	223.704.582
OP PPR - Operační program Praha - pól růstu	MHMP	EFRR, ESF	1, 4, 8, 9, 10	201.590.104
OP R - Operační program Rybářství	MZe	ENRF	3, 6	31.108.015

Zdroj: Dohoda o partnerství (2014)

Finanční prostředky na podporu sociální ekonomiky ČR jsou poskytovány z ESF, EZFRV a EFRR. Z těchto fondů jsou finance čerpány těmito operačními programy: OP Z, PRV a IROP. Dále jsou uvedeny zdroje financování sociální sféry ČR.

4.2 České zdroje financování sociálního zemědělství v ČR

Hlavními nástroji dotační politiky ČR pro podporu třetího sektoru (sociální ekonomiky a podnikání) jsou národní operační programy ČR, jejichž základnu tvoří finanční prostředky poskytnuté EU z Evropských strukturálních a investičních fondů. Nejdůležitější podmínkou EU je, aby se každý členský stát podílel na financování určených oblastí. Dále jsou uvedeny ty Národní operační programy ČR, prostřednictvím kterých je finančně podporována oblast, do níž spadá i sociální zemědělství.

4.2.1 Národní operační programy ČR

Současně fungující Národní operační programy ČR v rámci ESIF byly vymezeny usnesením vlády ČR (č. 867) dne 28. listopadu 2012. Pomoc národních programů je soustředěna na předem určené oblasti státu. V současném investičním období 2014-2020 byl Evropskou unií ustanoven stejný typ podpory, jako v minulých letech, a to formou spolufinancování Národních operačních programů ČR. Původ těchto OP je český, ale podporované oblasti jsou z nich dotovány kombinovaným způsobem, a to jak ze zdrojů státu, tak ze zdrojů externích EU (ESIF).

Po dobu svého působení jsou v rámci každého OP vyhlášovány tzv. výzvy jejichž prostřednictvím jsou naplňovány cíle OP. Výzvy mají již konkrétní podobu podpory, která je žadatelům poskytnuta. Alternativou výzvy je opatření.

Každá výzva (nebo opatření) která je vyhlášena v rámci OP je řízena na základě dokumentu, který upravuje činnost OP. Každá působnost výzvy je vymezena na základě:

- Prioritní osy;
- Investiční priority;
- Specifického cíle.

Dále jsou v každé výzvě obsaženy tyto údaje: č. výzvy, období platnosti, výše alokovaných prostředků, název zastřešujícího OP, programové období, vyhlášovatel výzvy a typ výzvy. Tyto údaje tvoří základní strukturu každé výzvy. Dále jsou charakterizovány programy a jejich činnost, která svou působností přispívá k rozvoji sociálního zemědělství.

Operační program Zaměstnanost 2014-2020

Tento operační program byl schválen EK 6. května 2015. OP Z je součástí ESF, a jeho řídicím orgánem je MPSV, které je zároveň v ČR i odborem pro realizaci. Prioritními osami OP Zaměstnanost jsou:

- ❖ prioritní osa 1 – Podpora zaměstnanosti a adaptability pracovní síly;
- ❖ prioritní osa 2 – Sociální začleňování a boj s chudobou;
- ❖ prioritní osa 3 – Sociální inovace a mezinárodní spolupráce;
- ❖ prioritní osa 4 – Efektivní veřejná správa;
- ❖ prioritní osa 5 – Technická pomoc.

V rámci OP Z byla MPSV vyhlášena otevřená výzva č. 129 s názvem „Podpora sociálního podnikání“. Výzva spadá pod prioritní osu 2. Investiční prioritou je aktivní začleňování (2.1). Specifický cíl výzvy je rozvoj sektoru sociální ekonomiky. Doba platnosti přijímání žádostí je od 30. června 2017 do 30. listopadu 2018. v PRV s účinností od 30. června 2017 do 30. listopadu 2018. Dotace jsou určeny pro různé typy sociálních podniků (např. integrační, environmentální). V rámci výzvy bude alokováno celkem 150 mil. Kč.

Další výzvou, která je vyhlášena přímo pro zprostředkovatele služeb sociálního zemědělství je výzva č. 23 (registrační číslo CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_023/0001117), prostřednictvím které je realizován projekt s názvem „Rozvoj sociálního zemědělství v ČR“, na který byl schválen rozpočet ve výši 1.816.375 Kč. Činnost projektu je soustředěna na tvorbu metodiky pro zavádění nebo rozvoj sociálního zemědělství u poskytovatelů sociálních služeb, pilotování a evaluace těchto metodik. Projekt není soustředěn na finanční podporu dané oblasti, a proto dále nejsou uvedeny podrobnosti o tomto projektu.

V Dohodě o partnerství (2014) je zveřejněno, že v rámci OP Zaměstnanost má být alokováno 2.145.737.492 eur.

Integrovaný regionální operační program 2014-2020

Program schválený EK 4. června 2015, je programem EFRR a jeho řídicím orgánem v ČR je MMR. V rámci IROP má být zajištěno zkvalitnění územní infrastruktury a zlepšení veřejných služeb a veřejné správy. Dále má být zajištěna podpora udržitelného rozvoje v obcích, městech a regionech formou podpory podnikatelských aktivit poskytujících sociální služby.

Prioritními osami IROP jsou:

- ❖ prioritní osa 1 – Konkurenceschopné, dostupné a bezpečné regiony;
- ❖ prioritní osa 2 – Zkvalitnění veřejných služeb a podmínek života pro obyvatele regionů;
- ❖ prioritní osa 3 – Dobrá správa území a zefektivnění veřejných institucí;

- ❖ prioritní osa 4 – Komunitně vedený místní rozvoj;
- ❖ prioritní osa 5 – Technická pomoc.

V harmonogramu výzev pro IROP na rok 2018, byly dne 20. listopadu 2017 vyhlášeny dvě zásadní kolové²⁵ výzvy podporující investice v oblasti sociálních služeb. Těmito výzvami jsou výzva č. 81 a výzva č. 82. Obě dvě výzvy jsou financovány kombinovaně, tedy jak ze zdrojů EU, tak ze zdrojů ČR a jsou součástí programové prioritní osy 2.

Cílem výzvy č. 81– „Rozvoj sociálních služeb II.“, je zvýšit kvalitu a dostupnost služeb vedoucích k sociální inkluzi. Celková hodnota alokovaných prostředků činí 176.470.588,- Kč (150 mil. Kč ze zdrojů EU; cca 26,5 mil. Kč ze zdrojů ČR). Plánované datum zahájení příjmu žádostí o podporu je od 1. dubna do 31. září 2018. Podporovanými investicemi jsou nákupy objektů, zařízení a vybavení a stavební úpravy pro vybrané sociální služby, nebo služby domovů pro osoby se zdravotním postižením, chráněné bydlení, osobní asistence, různě dlouhé stacionáře a azylové domy. Cílovými skupinami jsou osoby sociálně vyloučené či ohrožené sociálním vyloučením a osoby se zdravotním postižením. Typy příjemců mohou být různé Nestátní neziskové organizace (NNO), kraje, obce, církve a další. Místem dopadu jsou správní obvody obcí s rozšířenou působností, na jejichž území se nenachází sociálně vyloučené lokality mimo hl. m. Prahu.

Výzva č. 82 – „Rozvoj sociálních služeb (SVL²⁶) II.“, se od výzvy č. 81 liší dvěma položkami. Za první, hodnota alokovaných finančních prostředků je vyšší, a činí celkem 411.764.706 Kč (350 mil. Kč ze zdrojů EU; cca 61,8 mil. Kč ze zdrojů ČR). Za druhé, územní místo dopadu jsou sice správní obvody obcí s rozšířenou působností, ale ty, na jejichž území se (oproti výzvě č. 81) nachází sociálně vyloučené lokality, mimo hl. m. Prahu.

Z IROP má být z unijních zdrojů alokováno do různých cílových oblastí celkem 4.640.699.371 eur.

Program rozvoje venkova 2014-2020

Operační program byl schválen EK 26. května 2015. Program funguje pod záštitou EZFRV a jeho řídicím orgánem je MZe. Cílem Programu rozvoje venkova (PRV) je podpořit obnovu venkova, zachovat a zlepšit ekosystémy, na kterých je zemědělství závislé, pomocí agroenvironmentálních opatření. PRV má podpořit investiční činnost,

²⁵ Kolové výzvy = probíhají v několika kolech (nemusí být pravidlem), vždy po určité období.

²⁶ SVL = Společnost všeobecného lékařství

konkurenceschopnost a inovaci zemědělských podniků, vstup mladých lidí do zemědělství či větší diverzifikaci ekonomických aktivit ve venkovském prostoru s cílem vytvářet nová pracovní místa a zvýšit hospodářský rozvoj.

Prioritními osami PRV jsou:

- ❖ prioritní osa 1 – Podpora předávání znalostí a inovací v zemědělství, lesnictví a ve venkovských oblastech;
- ❖ prioritní osa 2 – Zvýšení životaschopnosti zemědělských podniků a konkurenceschopnosti všech druhů zemědělské činnosti ve všech regionech a podpora inovativních zemědělských technologií a udržitelného hospodářství lesů;
- ❖ prioritní osa 3 – Podpora organizace potravinového řetězce, včetně zpracovávání zemědělských produktů a jejich uvádění na trh, dobrých životních podmínek zvířat a řízení rizik v zemědělství;
- ❖ Prioritní osa 4 – Obnova, zachování a zlepšení ekosystémů souvisejících se zemědělstvím a lesnictvím;
- ❖ prioritní osa 5 – Podpora účinného využívání zdrojů a podpora přechodu na nízkouhlíkovou ekonomiku v odvětvích zemědělství, potravinářství a lesnictví, která je odolná vůči klimatu;
- ❖ prioritní osa 6 – Podpora sociálního začleňování, snižování chudoby a hospodářského rozvoje ve venkovských oblastech.

Jedním z nástrojů PRV 2014-2020 je opatření 19 s názvem „Podpora místního rozvoje na základě iniciativy LEADER“. Všechna opatření se od výzev liší svou formou a působností. Toto opatření se řídí dle strategie Podpory komunitně vedeného místního rozvoje (SCLLD). Oprávněnými žadateli jsou obyvatelé sídlící na území Místní akční skupiny (MAS). Metoda LEADER je iniciativou propojující aktivity rozvíjející venkovskou ekonomiku, jejíž hlavním cílem je intenzivní podpora rozvoje venkova prostřednictvím místních obyvatel. Celková alokace operace na období 2014-2020 je 4,459 mld. Kč (včetně národních zdrojů). Výše podpory je poskytnuta, dle konkrétního typu opatření. Výše způsobilých výdajů (ze kterých je stanovena dotace) na projekt se pohybuje v rozmezí od 50 tis. Kč až do 5 mil. Kč. Časové rozmezí působnosti opatření 19, po které lze čerpat dotace, se shoduje s působností současného programového období, a to od roku 2014-2020. Na stránkách strukturalni-fondy.cz (2014) je zveřejněna hodnota alokovaných prostředků, která činí celkem 3,5 mld. Eur, z toho 2.305.673.996 eur pochází z unijních zdrojů a cca 1,2 mld. eur z českého rozpočtu. Pod PRV spadá podprogram

s názvem „Podpora obnovy a rozvoje venkova 2018“. Prostředky tohoto podprogramu účelně přispívají právě na podporu aktivit bezprostředně souvisejících se sociálním zemědělstvím.

Podpora obnovy a rozvoje venkova 2018

Program Podpora obnovy a rozvoje venkova (PORV) je podprogramem PRV. Tento podprogram je řízen MMR ČR, a je důležitým nástrojem pro výstavbu a udržení upadajícího počtu zemědělských aktivit. Cílem PORV je podpořit naplňování cílů PRV, schválených usnesením vlády České republiky již ze dne 11. listopadu 1998 (č. 730). Podprogram předpokládá participaci obyvatel venkova, občanských spolků a sdružení při obnově obcí v souladu s místními tradicemi. Prostřednictvím dotací má být hrazena část investičních a neinvestičních nákladů schválených akcí. Rozdělení nákladů na investiční a neinvestiční musí vždy odpovídat tomu, jak žadatel o podporu u PORV dané náklady zaúčtuje a odráží se tak na výši částečné úhrady akce/investice. Zaúčtování musí být provedeno v souladu s obecně platnými právními předpisy a interními směrnicemi subjektu. Výše příspěvku se pohybuje různě dle tzv. dotačního titulu. Dotačním titulem je např. podpora vítězů vesnice roku (dotační titul č. 1), nebo podpora zapojení generací do komunitního života v obci (dotační titul č. 2) a další. Celkem v rámci podprogramu existuje 7 dotačních titulů. Deklarované využití úhrady části investice je podpořeno dotačním titulem (DT) č. 3. Výše dotace se pohybuje v rozmezí od 50-80 % investované částky, a to od 40 tis. Kč, maximálně až do 5 mil. Kč. Jednou z nutných podmínek pro uznání nákladů u všech dotačních titulů je, aby tyto náklady vznikly nejdříve den po podání žádosti na MMR, a aby bezprostředně souvisely s realizací určené akce. Další podmínkou uznání dotace je, aby akce/investice nebyla dotována z jiných národních programů, podprogramů nebo dotačních titulů státního rozpočtu nebo podprogramů spolufinancovaných z prostředků EU. Dotace za této skutečnosti není uznána. Zároveň je ale možné, aby byla akce/investice spolufinancována z rozpočtu kraje. V takovém případě tato společná finanční podpora nesmí dohromady přesáhnout 90 % z celkové hodnoty akce/investice. Na stránkách MMR jsou v dokumentu o tomto programu uvedeny další podmínky pro poskytnutí podpory a potřebné informace pro získání dotace. Operační období programu je od 16. října 2017 do 15. ledna 2018. Celkem má být alokováno zhruba 525 mil. Kč.

Tabulka 3 – Shrnutí finančních zdrojů z Evropských strukturálních a investičních fondů

fond:	program:	výzva/opatření:	od:	do:	alokace:	předmět:
ESF	OP Z	výzva č. 129	30. 6. 2017	30. 11. 2018	150 mil. Kč	sociální podnikání
EZFRV	PRV	opatření 19	1. 1. 2014	31. 12. 2020	4.459 mil. Kč	rozvoj venkovské komunity
EFRR	IROP	výzva č. 81	1. 4. 2018	31. 9. 2018	176,5 mil. Kč	investice do sociálních služeb
EFRR	IROP	výzva č. 82	1. 4. 2018	31. 9. 2018	411,8 mil. Kč	investice do sociálních služeb

Zdroj: vlastní zpracování na základě strukturalni-fondy.cz (2014-2020)

Shrnutí výzev (a opatření) poskytuje přehled o zjištěných a současně platných zdrojích financování sociálních aktivit v ČR. Ani jedna z těchto výzev a opatření se periodicky neopakuje. Přesto většinou při nedosažení cílů platných výzev jsou vyhlašovány výzvy nové se stejným cílem.

Existence dalších programů v rámci ESIF, jež byly určeny pro podporu aktivit sociálního podnikání, resp. zemědělství, byla patrná i dříve. Dále jsou uvedeny operační programy a jejich výzvy finančně podporující danou oblast (strukturalni-fondy.cz):

- Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost (OP LZZ) – z programu, který byl zařazen v předchozím operačním období 2007-2013, bylo možné od 16. února 2009 do 31. října 2013 čerpat finanční zdroje pod výzvou č. 30 – „Sociální ekonomika OP LZZ“. Celková alokace prostředků činila přes 410 mil. Kč.
- OP Zaměstnanost – od 31. května 2016 do 30. září 2016 bylo možné zažádat prostřednictvím výzvy č. 03_16_067 s názvem „Podpora sociálního podnikání“, o finanční dotaci. Výše dotace se pohybovala od min. 400.000 Kč až do 2 mil. Kč (bez DPH). Alokováno bylo celkem 100 mil. Kč.
- OP Zaměstnanost – od 14. října 2016 do 31. ledna 2017 bylo možné zažádat prostřednictvím výzvy č. 03_16_063 - „Sociální začleňování a boj s chudobou“ o finanční dotaci, a to ve výši min. 500.000 Kč až maximálně 4 mil. Kč. Celková finanční alokace výzvy činila 200 mil. Kč (vč. státních zdrojů).
- Integrovaný operační program (IOP) – v rámci výzev č. 1 a 8 bylo možné v předchozím programovém období zažádat o finanční prostředky.

4.2.2 Podpůrný a garanční rolnický a lesnický fond, a.s. (PGRLF)

PGRLF, a.s. byl založen v roce 1993 a jediným akcionářem je Ministerstvo zemědělství ČR. Programy v rámci hlavní činnosti PGRLF, a.s. jsou připravovány v úzké koordinaci se Státním zemědělským intervenčním fondem (SZIF), Státním pozemkovým úřadem, Exportní garanční a pojišťovací společností, a. s. (EGAP) a dalšími partnery. Především se jedná o poskytování podpor formou dotací úroků z úvěrů, poskytování výhodného pojištění, půjček či poskytování finančních prostředků ke snížení jistiny úvěrů. Žadatelé o čerpání prostředků z fondu jsou zemědělci, registrovaní poskytovatelé sociálních služeb, anebo zemědělci, kteří mají smlouvu s registrovaným poskytovatelem sociálních služeb. Cílem programů je zvýšit konkurenceschopnost českého zemědělství, lesnictví, potravinářství, přispět k rozvoji venkova, podpořit zaměstnanost ve venkovských oblastech a také zabezpečit potravinovou soběstačnost ČR. Programy fondu jsou např. Program Zemědělec, Podpora pojištění, Úvěry na nákup půdy, Program Sociální zemědělství a další programy. Dále je uvedena charakteristika a činnost programu PGRLF, a.s., který je určen přímo pro podporu sociálního zemědělství v ČR.

Program Sociální zemědělství

V srpnu v roce 2015 byl pod PGRLF, a.s. spuštěn Program Sociální zemědělství. Cílem programu je vytvořit lepší podmínky pro zajištění a rozvoj zaměstnávání pracovníků se zdravotním postižením zemědělskými podnikateli formou poskytování výhodných investičních a provozních úvěrů. Program nabízí možnost získat podporu ve formě úročeného úvěru poskytnutého pro zajištění a rozvoj zaměstnávání pracovníků se zdravotním postižením v zemědělské prvovýrobě. Z programu jsou poskytovány investiční nebo provozní úvěry s možností snížení jistiny úvěru do výše limitu příslušného nařízení „de minimis“²⁷ (do téměř 400.000 korun), a to i opakovaně. Úvěry jsou určeny na podporu zemědělských prvovýrobců, kteří zaměstnávají nebo budou zaměstnávat osoby se zdravotním postižením, dle zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, na svých farmách. Základní podmínkou je, že žadatel má uzavřenou smlouvu s poskytovatelem sociálních služeb podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, nebo je sám tímto registrovaným poskytovatelem. Výše poskytnutého investičního úvěru je poskytována

²⁷ Podpora „de minimis“ je maximální částka, o kterou může být za libovolná tři po sobě jdoucí účetní období jistina snížena. Korunový (Kč) ekvivalent částky je 15 000 EUR.

ve výši od 100 tisíc korun do 5 mil. Kč. Žadatel musí po dobu pěti let zaměstnávat stávající počet zaměstnanců se zdravotním postižením, nebo musí po tuto dobu v důsledku realizace podnikatelského záměru zaměstnávat nové pracovníky se zdravotním postižením. Doba splatnosti investičního úvěru je limitována deseti lety. Další využitelnou možností je provozní úvěr, jehož výše se pohybuje od 100 tisíc korun do 1 mil. Kč. V případě provozního úvěru je nutno dodržet stejné podmínky, s výjimkou doby zaměstnávání znevýhodněných osob, která je stanovena na jeden rok. Doba splatnosti provozního úvěru je jeden rok. Od 3. srpna 2015 byly stanoveny veškeré závazné pokyny k žádostem o investiční a provozní úvěry (pgrlf.cz, 2015).

Program Sociální zemědělství, resp. jeho jednotlivá kola (od 1. do 3. kola) dříve v rámci fondu probíhala současně ruku v ruce, jako součást, již rozšířeného programu s názvem „Úvěry na nákup půdy“, což se odráží na větší alokaci prostředků oproti nadcházejícím kolům. Od 1. října 2017 do současnosti je Program Sociální zemědělství již samostatným programem (od 4. kola).

Pracovní komisi pro Sociální zemědělství bylo na stránkách socialni-zemedelstvi.eu (2018) zveřejněno, kolik žádostí bylo v průběhu období od 3. září 2015, do 30. září 2017 podáno a kolik z nich bylo úspěšně povoleno nebo zamítnuto, a v jaké výši. Přijatých žádostí o investiční úvěr bylo celkem 9. Schválené z nich byly 2 (celkově bylo poskytnuto 4.405.435,- Kč), vyřazené na základě požadavku klienta byly žádosti 3, zamítnutých bylo též 3 a rozpracovaná žádost byla jedna. Žádostí o provozní úvěr bylo celkem 4, z nichž byla schválena 1 (ve výši 400.000,- Kč), zamítnuté žádosti byly 2 a rozpracovaná byla také jedna. Současně probíhajícím obdobím je 1. leden 2018 až 31. březen 2018. V tomto období jsou alokovány finanční prostředky ve výši 10 mil. Kč.

Dalšími iniciátory a zprostředkovateli finanční nebo jiné pomoci pro oblast sociálního zemědělství jsou např. krajské granty a dotace. Grantové a dotační tituly jsou základní formou poskytování finančních příspěvků z krajského rozpočtu institucím, obcím i jednotlivcům. Návrh rozdělení grantů připravuje obvykle příslušná grantová komise. Dalším zdrojem finančních prostředků jsou dotace nestátním neziskovým organizacím (NNO). Každoročně MZe připravuje a schvaluje projekty pro NNO ve výběrovém řízení (1-2 projekty ročně). Tyto dotace mají přispět k lepšímu zdraví, udržení či budování kultury, vzdělávání v oblasti sociálních služeb, sociálně-právní ochraně dětí anebo mají podpořit fyzické osoby poskytující sociální služby. Cílové skupiny se shodují s cílovými skupinami osob sociálního zemědělství.

4.3 SWOT analýza zdrojů financování sociálního zemědělství v ČR

V závěru je pro zhodnocení analýzy zdrojů financování a vyvození závěrů použita analýza SWOT. Analýza vychází z nastřádaných informací o zdrojích financování konceptu. Informace jsou podle charakteru zařazeny do jedné ze čtyř kategorizovaných skupin analýzy SWOT. Součástí analýzy je zhodnocení dané oblasti z vnitřního a vnějšího prostředí. Nejprve jsou uvedeny silné a slabé stránky čerpání ze zdrojů financování (vnitřní hledisko). Dále jsou uvedeny příležitosti podniku k získání různých finančních podpor a v neposlední řadě také rizika, která nastávají v souvislosti se závislostí sociálních podniků na poskytovaných finančních podporách (vnější hledisko). Výsledek analýzy může sloužit jako podklad pro zemědělce, sociální pracovníky a další aktéry, kteří mají zájem o rozšiřování svých služeb o sociální zemědělství či jeho rozvoj. V rámci analýzy SWOT je dodrženo jádro metody, a to sice klasifikace a hodnocení základních faktorů, které jsou rozděleny do čtyř skupin. Je nutné podotknout, že výsledky analýzy nejsou podkladem pro strategické plánování určitého podniku, ale že jsou přizpůsobeny hodnocení zdrojů financování konceptu sociálního zemědělství v ČR. Dále jsou stručně popsány a shrnuty všechny čtyři součásti analýzy SWOT.

Tabulka 4 –SWOT analýza zdrojů financování sociálního zemědělství v ČR

Vnitřní prostředí	
silné stránky (Strengths):	slabé stránky (Weaknesses):
+ využití projektových podpor	– závislost na finanční podpoře zvnějšku
+ výhledové využití státní podpory na základě schváleného paragrafového znění v Zákoně o sociálním podnikání	– administrativní zátěž
+ podnik může využít bezplatných informací	– nesplnění podmínek pro čerpání výhodných úvěrů
Vnější prostředí	
Příležitosti (Opportunities):	Hrozby (Threats):
+ dotace z ESIF, spolupráce s EU	– nepravdělné dotace
+ spolupráce s jinými organizacemi	– nesplnění podmínek při zažádání o dotaci
+ bezplatné poradenské služby	– omezující byrokratická opatření

Zdroj: vlastní zpracování na základě ceske-socialni-podnikani.cz (2015) a Moudrý a kol. (2016)

Silné stránky

Jednou ze silných stránek konceptu jsou podpory formou dotace na jednotlivé projekty, které mohou podniky využít. Prostředky lze získat na základě vypracovaného projektu splňujícího parametry podmínek jednotlivých výzev programů.

Další vnímanou silnou stránkou je posun v oblasti legislativy. Ačkoliv realizace změn v Zákoně o sociálním podnikání doposud nenastala, bylo již vládou ČR schváleno paragrafové znění těchto změn dne 15. května 2017. V budoucnu tyto změny mají umožnit lepší přístup k dotacím prostřednictvím větší shody formulace podpor s aktivitami sociálního zemědělství.

Uživatelské vyhledávání informací ohledně financování konceptu je jednou z možností, jak pro koncept vyhledat možné zdroje financování. Koncept je možné financovat prostřednictvím poskytnutého investičního nebo provozního úvěru (pgrlf.cz). Zároveň lze čerpat informace o aktuálně poskytovaných dotacích z ESI fondů. V příslušných dokumentech, které jsou veřejně přístupné, jsou k nalezení informace o fondech EU a jejich programech, včetně všech výzev a podmínek poskytnutí těchto dotací (strukturalni-fondy.cz, 2018). Bezplatnou informační podporu lze pro efektivnější řízení činností aktivit sociálního zemědělství využít hned z několika zdrojů. Efektivním řízením činností mohou podniky dosáhnout lepší finanční stability. V ČR je možné např. využít bezplatných informačních služeb Asociace sociálního zemědělství, z.s. Dále je možné získat potřebné informace na portálu sociálního zemědělství socialni-zemedelstvi.eu (2018).

Slabé stránky

Závislost na finančních prostředcích z vnějšího prostředí je častým jevem a je nutné tuto finanční nesoběstačnost vnímat jako slabou stránku podniků. Tento fakt byl potvrzen v dotazníkovém šetření organizace 3P (2015). V šetření bylo dotazováno 151 sociálních podniků na otázku, zda by si dokázaly představit, že by nevyužívaly finanční podpory z vnějšku popřípadě, jak zvládnou situaci po ukončení jejich projektu, který je financován zvnějšku. Na tuto otázku odpovědělo celkem 123 podniků. Většina, tedy 52 z nich (42 %) odpovědělo, že by si nedokázaly představit, jak by bez finanční podpory zvnějšku fungovaly, tak jak fungují.

Další slabou stránkou podniku je problematika administrativních procesů, která je spjata se žádostmi o finanční podporu. Mnohdy malé a střední farmy nemají dostatečně kvalifikované pracovníky s dostatečnými znalostmi a zkušenostmi s čerpáním evropských

dotací. Ve studii Moudrého a kol. (2016) je jako jedna z překážek uvedena právě složitá administrativa.

Nepřesně definované vyhlášené podpory, či jejich nepřehledná forma, mnohdy znesnadňuje žadatelům podporu či úvěr získat. Podstatnou součástí všech dotačních programů by mělo být přehledné vymezení rozsahu a podmínek podpory. V Zákoně o Sociálním podnikání není přesně vymezena typologie sociálních podniků. V dotazníkovém šetření organizace 3P odpovědělo 99 sociálních podniků (80 %) že si myslí, že by měl existovat Zákon o sociálním podnikání.

Příležitosti

Neopomenutelnou příležitostí je pro sociální zemědělce/poskytovatele sociálních služeb možnost čerpat finanční prostředky z ESIF. Z ESI fondů je možné v rámci některé z výzev jednotlivých programů (např. z výzvy č. 81 nebo č. 82; IROP) zažádat o jednorázovou dotaci. Dále mohou podniky získat výhodný investiční nebo provozní úvěr z Programu Sociální zemědělství na rámcové podnikatelské aktivity sociálního zemědělství. Podnikající subjekty v sociálním sektoru mají v současné době četné možnosti, kde mohou čerpat dotace.

Další příležitostí pro možné zajištění navýšení zisku sociálního podniku (pokud je zemědělský podnik sociálním podnikem), je možnost navázat pravidelnou spolupráci s jinými organizacemi, např. s poskytovateli sociálních služeb. Spolupráce s jinými subjekty může zajistit sociálnímu podniku pravidelný odkup vyrobených produktů vyrobených na sociální farmě (nebo v chráněné dílně). Podnik může umožnit krátkodobé nebo dlouhodobé vzdělávání formou jednorázových návštěv či dlouhodobějších stáží. Rozšíření podniku o vzdělávací aktivity může zvýšit šanci sociální farmy dostat dotaci z ESIF či státní podporu (např. grant). Ve studii Moudrého a kol. (2016) uvádí většina z 20 organizací, že spolupráce je jedna z nejdůležitějších oblastí, kterou je nutné neustále udržovat a dle možností nadále rozvíjet. V zásadě, čím více jsou sociální farmy závislé na finančních prostředcích z vnějšku, tím je více kladen důraz na spolupráci s aktéry podporující sociální zemědělství. Naopak organizace, které svou činnost víceméně pokrývají vlastními zdroji, považují za hlavní aktéry většinou místní samosprávu nebo další relevantní partnery. V tomtéž šetření Moudrého a kol. (2016) neuvedl žádný z dvaceti sociálně-zemědělských podniků jako „svého“ hlavního aktéra MZe. Hned několik podniků uvedlo, že jejich hlavním partnerem jsou lokálních partneri, kteří jsou

mnohdy stálými odběrateli faremních výrobků a kteří podporují myšlenku sociálního zemědělství.

V rámci OP Z, výzvy č. 23, byl realizován projekt s názvem "Rozvoj sociálního zemědělství v ČR". Tento projekt měl napomoci snadněji implementovat koncept sociálního zemědělství poskytovatelům sociálních služeb, kteří plánovali rozšíření poskytovaných služeb pro své klienty v zemědělském sektoru. Tento typ výzvy není ojedinělý a je velmi důležité využívat tento typ výzev. V budoucnu tím může být pozitivně ovlivněno postavení podniku.

Hrozby

Oblast financování je obzvlášť v neziskovém sektoru důležitou otázkou pro životaschopnost podniku. Nepravidelné finanční podpory omezují dlouhodobé plánování podniku. Farmy a poskytovatelé sociálních služeb, kteří jsou závislí na dotačních příjmech, jsou uvrženi do finanční nejistoty, zvlášť pokud vykonávají sociální aktivity v dlouhodobém horizontu. V šetření organizace 3P (2015) ze 76 dotazovaných podniků odpovědělo 18 z nich, že jejich situace se po odčerpání počáteční dotace z ESI fondů na rozjezd podniku situace zhoršila a někteří z nich museli přistoupit k propouštění zaměstnanců nebo snižování mezd a redukci zaměstnaneckých úvazků. Těchto 24 % podniků demonstruje jednoznačnou možnou hrozbu pro podnik v důsledku nepravidelné finanční podpory poskytované formou dotací. Moudrý a kol. ve své studii (2016) uvádějí, jak 20 dotazovaných sociálních farem hodnotí současný systém financování, který podporuje sociální aktivity v zemědělské oblasti. Z šetření je patrné, že respondenti vnímají celý systém financování jako nestabilní, a to obzvlášť z důvodu existence podpory s krátkodobou působností. Tuto oblast hodnotí totožně jak farmy, tak poskytovatelé sociálních služeb, kteří jsou napojeni jak na zemědělské, tak i na jiná odvětví. Rovněž toto šetření potvrdilo, že informovanost ohledně poskytování dotací a subvencí, které lze čerpat na rozvoj zemědělských činností, je u poskytovatelů na nízké úrovni.

Součástí žádosti o poskytnutí dotace ať už z jakéhokoliv programu, je splnění mnoha různých podmínek. V případě, že je výzva programu postavena na poskytování dotací pro projekty, hraje zde roli nejen časová náročnost vytvoření projektu, ale také jeho životaschopnost a reálnost jeho uskutečnění. Tento fakt může být velmi ztěžující pro malé podniky, které s tvorbou projektů nemají zkušenosti.

Sociálně-zemědělské podniky nejsou ve státem vyhlašovaných veřejných podporách žádným aspektem nijak zvýhodněny a nemohou tak na veřejné zakázky téměř dosáhnout, což je pro tyto podniky velmi omezující, protože tento typ podnikání je na vnější podpoře vysokou mírou závislý. Dalším ohrožujícím faktorem, a to především pro malé podniky, jsou podle studie Moudrého a kol. (2016) různá byrokratická omezení jako např. nemožnost distribuce potravinářských produktů farem do škol. Další všeobecně značné byrokratické omezení je spjato s některými zemědělskými a výrobními procesy, které způsobují abnormální administrativní zátěž. Obdobně je to i při zaměstnávání znevýhodněných klientů.

5 Závěr

I když jsou aktivity sociálního zemědělství na území ČR patrné teprve posledních deset let, tak má tento koncept poměrně dobré podmínky pro svůj potenciální rozvoj. Působnost konceptu spadá pod tzv. třetí sektor, tedy pod sociální ekonomiku a podnikání v sociální sféře. V teoretické části bylo zjištěno, čím je samotný koncept vymezen. Východisek existuje hned několik, ale světově nejuznávanějším je stanovisko EHSV z roku 2012. Dalším možným východiskem pro sociální zemědělství v ČR je definice Chovance a kol. (2016).

V Evropě je vznik koncepčních činností datován přibližně ke konci 19. století. Vývoj těchto aktivit se v Evropských zemích liší v závislosti na podmínkách v každé zemi. Koncept nachází své uplatnění v oblasti šetrných přístupů k zemědělství, a to především v ekologickém nebo bio-dynamickém zemědělství. Sociální zemědělství je výrazně rozvíjeno ve státech jako je Itálie, Německo, Finsko, Norsko a v dalších zemích. Např. v Itálii významně přispěl k vývoji konceptu okamžik, kdy v roce 2015 vešel v platnost zákon č. 141, který ukotvil právní rámec konceptu a v důsledku toho byly na území 12 samosprávných regionů implementovány územní vyhlášky s regionální platností, které mají zajistit rozvoj sociálního zemědělství v těchto regionech.

Pojem sociální zemědělství byl v ČR oficiálně představen v listopadu roku 2015 na veřejném pojednání Ministerstva zemědělství ČR a v současnosti je o koncept větší zájem u poskytovatelů sociálních služeb než u zemědělců.

Při naplňování cílů sociálního zemědělství musí být přítomen prvek aktivity s úzkou vazbou na zemědělskou činnost nebo zemědělský podnik a prvek přítomnosti osob, které mají dočasně nebo trvale specifické potřeby. Cílem všech aktivit je vytvářet sociální podporu v oblasti zemědělství, vytvářet nová pracovní místa, uskutečňovat jednorázové nebo dlouhodobé vzdělávací aktivity a konečně uskutečňovat různé druhy terapií a rehabilitací. Prostřednictvím rámcových koncepčních činností jsou uskutečňovány různé přínosy. Těmito přínosy jsou služby pro cílové skupiny osob, vytváření pracovních míst, poskytování sociálních služeb, doplňkový zdroj příjmů, různé nefinanční přínosy, zlepšení životního prostředí a další přínosy.

Současný právní rámec sociálního zemědělství je tvořen Zákonem o sociálních službách a Registrem poskytovatelů sociálních služeb. V budoucnu by měl vejít v platnost a později v účinnost Zákon o sociálním podnikání, který má vymezit veškeré náležitosti v souvislosti

se sociálním podnikáním, resp. sociálním zemědělstvím. Ministerstvy, kteří se v ČR podílejí na tvorbě právního rámce sociálního zemědělství jsou MZe, MPSV, MŠMT a MMR.

Cílem práce bylo nalézt možné zdroje financování konceptu, čemuž byla věnována celá praktická část. Prostřednictvím obecné analýzy byly vymezeny nalezené zdroje financování sociálního zemědělství v ČR. Bylo zjištěno, že možné zdroje finančních prostředků, z kterých mohou zemědělci, poskytovatelé sociálních služeb nebo jiné subjekty čerpat, jsou zprostředkovány skrze iniciativu vnitrostátní podpory a podpory EU. Ukázalo se, že výraznější finanční prostředky jsou poskytovány EU skrze Evropské investiční a strukturální fondy (ESIF). Současným operačním obdobím, po které lze čerpat finanční prostředky z těchto fondů je 2014-2020. Oproti předchozímu operačnímu období 2007-2013 bylo učiněno několik zásadních změn na základě předchozích zkušeností. V ČR se počet operačních programů (OP) v rámci kterých jsou prostředky z fondů přerozdělovány do jednotlivých oblastí, zmenšil spolu s počtem jejich řídicích orgánů. Dále byl na základě rozhodnutí vlády vytvořen jednotný Integrovaný regionální OP (IROP), který byl v předešlém období zastoupen 7 regionálními OP. Administrativní procesy spjaté s čerpáním dotací byly zjednodušeny a také došlo k přesnějšímu vymezení programových cílů. V neposlední řadě se zvýšily sankce za protikorupční jednání.

ESIF jsou v současném období řízeny dle strategie Evropa 2020. Výše alokovaných prostředků ze strukturálních fondů určených pro ČR činí celkem 23,83 mld. Eur. Z pěti strukturálních podporují aktivity sociálního začleňování, podporu zaměstnanosti a snižování chudoby za účelem zvýšení úrovně poskytovaných sociálních služeb tři z nich. Těmito fondy jsou Evropský sociální fond (ESF), Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova (EZFRV) a Evropský fond pro regionální rozvoj (EFRR). Z ESF byl vyčleněn OP Zaměstnanost (OP Z) v rámci kterého byla vyhlášena výzva č. 129 – Podpora sociálního podnikání. Další výzvou OP Z je výzva č. 23, která má zajistit tvorbu odborné platformy sociálních pracovníků, 4 metodických postupů a souhrnné evaluace těchto metodik. Pod záštitou EZFRV funguje Program rozvoje venkova (PRV) zprostředkující opatření č. 19 – Podpora místního rozvoje na základě iniciativy LEADER, kde hrají hlavní roli Místní akční skupiny (MAS). Podprogramem PRV je program Podpora obnovy a rozvoje venkova 2018. Poskytované dotace jsou poskytovány na úhradu části investice. Výše dotace závisí na č. dotačního titulu, který je investici přiřazen dle pravidel podprogramu. Dále byly nalezeny výzvy č. 81 (Rozvoj sociálních služeb II.) a č. 82 (Rozvoj sociálních

služeb (SVL) II.), které byly vyhlášeny v rámci IROP, jehož řízení spadá pod EFRR. Prostřednictvím těchto výzev mají být podpořeny investice do sociálních služeb. Na závěr analýzy byly nalezeny výzvy předchozího i současného operačního období, u kterých doba, po kterou je možné o dotaci zažádat již vypršela.

Zásadně českou iniciativou podpory sociálního zemědělství je Program Sociální zemědělství vyhlášen Podpůrným a garančním rolnickým a lesnickým fondem, a.s. (PGRLF, a.s.), který je řízen Ministerstvem zemědělství (MZe). V rámci programu jsou poskytovány výhodné investiční a provozní úvěry.

Dalšími, výhradně českými iniciativami podpory v oblasti sociálního zemědělství jsou např. krajské granty a dotace, z kterých jsou poskytovány finanční příspěvky z krajského rozpočtu institucím, obcím i jednotlivcům. Dalším možným zdrojem financování jsou státní dotace směřované pro Nestátní neziskové organizace (NNO). MZe ve výběrovém řízení každoročně připravuje a schvaluje pro NNO 1-2 projekty.

Závěrem analýzy zdrojů financování sociálního zemědělství v ČR jsou shrnuty vnímané silné a slabé stránky konceptu, očekávané příležitosti a jeho možná úskalí. Tyto aspekty jsou doplněny o poznatky z dotazníkového šetření o sociálních podnicích organizace 3P (ceske-socialni-podnikani.cz, 2015) a o studii sociálních farem autorů Moudrého a kol. (2015).

Seznam použitých zdrojů

5.1.1 Zahraniční literatura

- BUIST Y., 2016, *Connect, Prioritise and Promote; A comparative research into the development of care farming in different countries from the transition perspective*, Wageningen University and Research Center, [online], HSO-70324, [cit. 2016-02-23], dostupné z: 1url.cz/jtb5a
- COFINI F., 2014, thesis, *Social farming practices in developing countries: gender and other implications*, [online], Ghent University (Belgium), Agrocampus Ouest (France), Humboldt University of Berlin (Germany), Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovakia) and University of Pisa (Italy) in collaboration with Wageningen University (The Netherlands), 93 s., dostupné z: 1url.cz/5tcRC
- DI IACOVO F., a O'CONNOR D. (eds.), 2009, *Supporting policies for Social Farming in Europe: Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas* [online], Regione Toscana: Press Service srl, Sesto Fiorentino (FI), ISBN 978-88-8295-107-8, [cit. 2016-04-27], dostupné z: 1url.cz/NtcRh
- HINE R., PEACOCK J. a PRETTY J., 2008, *Care farming in the UK: Evidence and Opportunities* [online], Colchester: University of Essex, [cit. 2016-04-27], dostupné z: 1url.cz/2tcRZ

5.1.2 Česká literatura

- CHOVANEC T. a kol. (Lacko-Bartošová M., Moudrý J., Ujj A., Senni S., Signoriello I. Steininger B., Rose K.), 2016, *Sociální zemědělství v evropských zemích*, 1. vydání, MZe, s. 64., ISBN 978-80-7434-314-8
- CHOVANEC T., HUDCOVÁ E., MOUDRÝ J., 2015, dokument zpracovaný v rámci Pracovní komise sociálního zemědělství při Ministerstvu zemědělství, *Sociální zemědělství – představení konceptu*, [online], Praha, s. 18., ISBN: 978-80-7434-213-4, [cit. 2016-04-27], dostupné z: 1url.cz/ztcRf
- DOHNALOVÁ, M., 2006, *Sociální ekonomika v evropském kontextu*, Akademické nakladatelství CERM, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA Brno: Nadace Universitas, ISBN 80-7204-428-1

- HUDEČKOVÁ H., KUČEROVÁ E., 2003, *Úvod do sociální politiky*, 1. vydání, Praha: ČZU v Praze PEF. ISBN: 978-80-213-1086-5
- MAJEROVÁ V. a kolektiv, 2000, *Sociologie venkova a zemědělství*, čtvrté, přepracované. 1. dotisk. Praha: ČZU v Praze PEF - CREDIT Praha, 2003. 254 s., ISBN 80-213-0651-3
- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČESKÉ REPUBLIKY, 2004, *Průvodce fondy Evropské unie*, vydal: Odbor vnějších vztahů, Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky, [cit. 2006-01-01], aktualizováno
- MMR ČR, Národní orgán pro koordinaci, 2014, *Evropské fondy 2014-2020: Jednoduše pro lidi*, [online], Praha 1, [cit. 2014-12-15], s. 28, ISBN: 978-80-87147-78-8
- MMR ČR, 2007, *Národní strategický referenční rámec 2007-2013*, [online], [cit. 2007-07], s. 137, dostupné z: 1url.cz/stcDF
- MOUDRÝ J., CHOVANEC T. a HUDCOVÁ E., 2015, studie, *Možnosti využití konceptu sociálního zemědělství v politikách sociálního začleňování ve venkovském prostředí* [online], Praha: Agentura pro sociální začleňování, Úřad vlády ČR [cit. 2016-03-30], s. 55., dostupné z: <http://www.socialni-zemedelstvi.cz/www/soczem/fs/asz-soczem-v-cr-final.pdf>
- TOMŠÍK K., 2016, skripta, *Evropská integrace a environmentální ekonomika*, 9. vydání, ČZU, Praha, ISBN: 978-80-213-2661-3
- URBAN J., ŠARAPATKA B. a kol., 2003, učebnice, *Ekologické zemědělství: učebnice pro školy i praxi, I. díl*, Ministerstvo životního prostředí, ČZU, Praha
- VALENTOVÁ, P., 2009, bakalářská práce, Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, vedoucí práce: Mgr. Jaroslava Eisertová, [manuskript], *Farmingterapie a její vliv na klienta*, České Budějovice, [cit. 2009-06-17], dostupné z: 1url.cz/HtcRI

5.1.3 Internetové zdroje

- [1] ceske-socialni-podnikani.cz, P3 – People, Planet, Profit o. p. s., telefonické dotazníkové šetření, *Vyhodnocení dotazníkového šetření sociálních podniků v ČR*, [online], 2015, [cit. 2015-07-07], dostupné z: 1url.cz/mtcHh
- [2] ceske-socialni-podnikani.cz, EXPERTNÍ VÝBOR TESSEA, definice rámce sociálního podnikání, *České sociální podnikání*, [online], 2014, [cit. 2014-10-10], dostupné z: 1url.cz/stcMD

- [3] eagri.cz, MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ, Verze schválená vládou ČR dne 9. 7. 2014 v Praze, *Program rozvoje venkova na období 2014-2020*, [online], 2014, [cit. 2015-03-16], dostupné z: 1url.cz/UtcMT
- [4] eagri.cz, MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ, Výroční a hodnotící zprávy o stavu zemědělství, *zelená zpráva 2016; 2015; 2014*, [online], 2016; 2015; 2014, [cit. 2017-12-27; 2016-08-25; 2016-06-03], dostupné z: 1url.cz/Ztb6g
- [5] ec.europa.eu, EFRR, charakteristika EFRR, *Evropský fond pro regionální rozvoj (EFRR)*, [online], 2015, [cit. 2015-03-09], [také cit. 2018-08-03], dostupné z: 1url.cz/Ltcol
- [6] engina.eu, PROFARM, sociální zemědělství v Evropě, *SOCIAL FARMING IN EUROPE*, [online], 2017, [2017-05-05], dostupné z: 1url.cz/ytcM4
- [7] esfcr.cz, ESF ČR, informace k operačním programům, *Operační program zaměstnanost*, [online], 2017, [cit. 2017-06-30], dostupné z: <https://www.esfcr.cz/vyzva-129-opz>
- [8] esfcr.cz, HUDCOVÁ E., prezentace k semináři: *sociální podnikání, Sociální zemědělství*, [online], 2016, [cit. 2016-06-14], Dostupné z: 1url.cz/Ctb5i
- [9] euroskop.cz, KRUTÍLEK O., popis čerpání zdrojů z ESIF, *ČR a strukturální fondy*, [online], 2014, [cit. 2014], dostupné z: 1url.cz/ftcWe
- [10] mmr.cz, MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, oficiální stránky MMR ČR, *Podpora obnovy a rozvoje venkova*, [online], 2017, [cit. 2017-10.11], aktualizováno 2. 2. 2018, Dostupné z: http://www.mmr.cz/getmedia/d8ff8961-5d70-4158-bca0-db7d3b919bcd/2018_PORV_117D815_Zasady.pdf
- [11] mmr.cz, MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, oficiální stránky MMR ČR, *Evropské strukturální a investiční fondy 2014-2020 v kostce*, [online], 2015, [cit. 2015], ISBN: 978-80-7538-009-8, dostupné z: 1url.cz/gtc4b
- [12] mmr.cz, MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, oficiální stránky MMR ČR, *ZAMĚSTNANOST*, [online], 2009, [cit. 2009-02-05], dostupné z: 1url.cz/wtc4n
- [13] is.muni.cz, KOLAŘÍKOVÁ S., diplomová práce, *Sociální zemědělství jako ekonomická alternativa?* [online], 2017 [cit. 2017-06-01], dostupné z: 1url.cz/jtcRv

- [14] pgrlf.cz, PODPŮRNÝ A GARANČNÍ ROLNICKÝ A LESNICKÝ FOND, podpora podnikatelských úvěrů od PGRLF, *C.1.Program Sociální zemědělství*, [online], 2015, [2015-08-03], dostupné z: 1url.cz/EtcMd
- [15] slovak.statistics.sk, ŠÚ SR, Stav obyvatel v roce 2015, *Stav obyvatelstva v SR k 31. decembru 2015*, [online], 2015, [cit. 2017-01-10], dostupné z: 1url.cz/mtbYY
- [16] socialni-zemedelstvi.eu, KOLEKTIV AUTORŮ, podpora sociálního zemědělství, *Asociace sociálního zemědělství, z.s.*, [online], 2018, [cit. 2017-09-09], dostupné z: <http://socialni-zemedelstvi.eu/asociace-socialniho-zemedelstvi/>
- [17] socialni-zemedelstvi.eu, KOLEKTIV AUTORŮ, zápisy z jednání Pracovní komise pro sociální zemědělství, *Pracovní komise sociálního zemědělství, aktivity 2015-2017*, [online], 2018, [cit. 2018], dostupné z: 1url.cz/FtcR0
- [18] strukturalni-fondy.cz, MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ, Výroční a hodnotící zprávy o stavu zemědělství, *Výroční zpráva za rok 2015*, [online], 2015, [cit. 2014-07-17], Dostupné z: 1url.cz/CtcMs
- [19] strukturalni-fondy.cz, MMR ČR, Evropské strukturální fondy, *Evropské fondy 2014-2020: Jednoduše pro lidi*, [online], 2014, [cit. 2014-12-15], dostupné z: 1url.cz/Jtc1n
- [20] strukturalni-fondy.cz, MMR ČR, dokument zpracovaný členským státem, *DOHODA O PARTNERSTVÍ PRO PROGRAMOVÉ OBDOBÍ 2014-2020, ČESKÁ REPUBLIKA*, [online], 2014, [cit. 2014-08-22], dostupné z: 1url.cz/TtcDN
- [21] vozickar.com, ČSÚ, statistika ČR, *Statistici: Přes milion lidí v České republice má zdravotní postižení*, [online], 2014, [cit. 2014-04-18], dostupné z: 1url.cz/JtcMj

